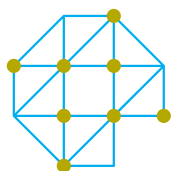

Hoe maak je een open tekstboek?

Kleine projectgroep

Versnellingsplan
Onderwijsinnovatie
met ICT

digitale leermaterialen

Hoe maak je een open tekstboek?

Kleine projectgroep

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT -
Zone Digitale leermaterialen

Versnellingsplan
Onderwijsinnovatie
met ICT

Auteurs

Michiel de Jong, *Onderzoeker en projectleider*

Open Education, TU Delft

Sylvia Moes, *Innovatiemanager onderwijsondersteuning, VU*

Marjolein van Trigt, *Schrijver, marjoleinvantrigt.nl*

Leontien van Rossum, *Projectondersteuner en onderzoeker, Fontys*

Lieke Rensink, *Projectleider, SURF*

Je bent vrij om: het werk te delen - te kopiëren, te verspreiden en door te geven via elk medium of bestandsformaat het werk te bewerken - te remixen, te veranderen en afgeleide werken te maken voor alle doeleinden, inclusief commerciële doeleinden. De licentiegever kan deze toestemming niet intrekken zolang aan de licentievoorwaarden voldaan wordt.

Onder de volgende voorwaarden: Naamsvermelding - De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een link naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is. Je mag dat op redelijke wijze doen, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met je werk of je gebruik van het werk. Geen aanvullende restricties - Je mag geen juridische voorwaarden of technologische voorzieningen toepassen die anderen er juridisch in beperken om iets te doen wat de licentie toestaat.

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Begrippenlijst	7
FASE VOORBEREIDING	
Introductie: open tekstboeken	9
Projectorganisatie	13
Doornemen interessante voorbeelden	17
→	
Scope, doel en doelgroep bepalen	25
Onderwerpen bepalen	26
Taal bepalen	26
Doorlooptijden en deadlines	27
Financiën regelen	30
Potentiële impact bepalen	32
→	
Integratie in onderwijs	34
Opbouw bepalen	35
Eigen content verzamelen	35
Externe content inventariseren	36
→	
Modulariteit bepalen	36
Soorten content bepalen	36
Outputformat vaststellen	38
→	
Platform selecteren	39
→	
Toegangsrechten regelen	41
→	
Contentcontracten verzamelen	41
Auteursrechten- en similaritycheck	42
Eigenaarschap beleggen	43
FASE CONTENTPRODUCTIE	
CC-licentie kiezen	45
Aanvullende open leermaterialen	46
Auteursrechtencheck op materiaal	48

→		
	Voortgang bepalen	50
→		
	Schrijfproces starten	50
→		
	Visuele content ontwerpen	51
→		
	Front matter bepalen en verzamelen	51
	Back matter bepalen en verzamelen	52
→		
	Auteursrechtencheck manuscript	53
	Similaritycheck op manuscript	53
→		
	Copy-editor inschakelen	53
	Peerreviewproces bepalen	54
FASE PUBLICATIE		
	Laatste checklist	57
	Alle bestandsformaten opleveren	58
	Kaft ontwerpen	58
→		
	Studentenfeedback organiseren	58
	Peer review organiseren	59
→		
	Definitieve editie vaststellen	59
→		
	ISBN & DOI aanvragen	60
	Koppelen aan printservice	60
→		
	Publiceren op publicatieplatform	61
	Integratie in de digitale leeromgeving	62
→		
	Communicatiestrategie	62
→		
	Post-publicatie feedback verzamelen	64
	Huidige editie herzien	65
	Hergebruik verzamelen	65

Inleiding

Dit is een open tekstboek over het schrijven van een open tekstboek. Een open tekstboek is een online studieboek dat te allen tijde toegankelijk is, vrij om te downloaden, te delen, te adopteren en aan te passen naar eigen voorkeuren. De leden van de versnellingszone 'Naar (open) digitale leermaterialen', de initiators van dit boek, merken dat de interesse voor het maken van open tekstboeken toeneemt in Nederland en dat er behoefte is aan good practices, expertise over en vaardigheden voor het publiceren van open tekstboeken. Het doel van dit boek is om auteurs inzicht te geven in het verloop van het proces van schrijven en publiceren van een open tekstboek. Het boek geeft aan waar auteurs binnen en buiten hun instelling ondersteuning kunnen vinden tijdens dit proces.

Dit boek is opgezet als een stappenplan. Iedere stap neemt je mee in de rol van de docent/ auteur. Een volgende versie van dit open tekstboek beschrijft per stap de taken van de ondersteuner. Ondersteuners zijn onder meer bibliotheekmedewerkers, onderwijskundigen, student-assistenten en externe professionals, zoals ontwerpers en eindredacteuren.

Stappenplan

De versnellingszone 'Naar (open) digitale leermaterialen' is niet de eerste met het idee om een open tekstboek te maken over wat er allemaal komt kijken bij het publiceren van een open tekstboek. De Rebus Community, onderdeel van de Canadese Rebus Foundation, bracht [The Rebus Guide to Publishing Open Textbooks \(So Far\)](#) uit, een zeer compleet open tekstboek waarin alle kennis van de community over het maken van open tekstboeken is gebundeld.

Waarom dan toch een open tekstboek over dit onderwerp in de context van het Europese hoger onderwijs? De onderwijssituatie in Europa wijkt aanzienlijk af van die van de Verenigde Staten en Canada. Bovendien kiezen we voor een projectmatige aanpak in de vorm van een stappenplan. Door drie soorten projecten te onderscheiden, namelijk enkele auteur, kleine projectgroep en grote (instellingsoverstijgende) projectgroep, hopen we voor ieder project een heldere aanpak te presenteren.

Dankwoord

We hebben dankbaar gebruikgemaakt van de kennis en ervaringen van de geïnterviewden om tot dit stappenplan te komen. In het bijzonder willen we bedanken:

Myroslava Zhuk, *Rijksuniversiteit Groningen*

Peter Becker, *Haagse Hogeschool*

Michiel de Jong, *Technische Universiteit Delft*

Sylvia Moes, *Vrije Universiteit*

Ruimte voor verbetering

Dit open tekstboek is een werk in uitvoering. Heb je suggesties voor aanpassingen of toevoegingen? Mail ze naar leermaterialen@versnellingsplan.nl. Ook voor vragen naar aanleiding van dit boek kun je hier terecht. We streven ernaar om een definitieve versie van het boek gereed te hebben tegen het einde van 2021.

Begrippenlijst

tekstboek

In dit boek wordt met het woord tekstboek een studieboek bedoeld. In de regel hebben we het in Nederland over een studieboek waar Angelsaksische landen het woord *textbook* gebruiken. We kiezen er hier voor om de term 'open tekstboek' te gebruiken, omdat dit inmiddels een ingeburgerd begrip is in het online onderwijs.

open tekstboek

Een open tekstboek is een online studieboek dat te allen tijde toegankelijk is, vrij om te downloaden, te delen, te adopteren en aan te passen naar eigen voorkeuren. Het beschikt over een online licentie die aangeeft onder welke voorwaarden anderen het boek mogen gebruiken.

commercieel tekstboek

Een commercieel tekstboek of commercieel studieboek is een studieboek dat wordt uitgegeven door een uitgeverij met een commercieel belang in de verkoop van tekstboeken.

auteur

De auteur is de schrijver van het open tekstboek. In de meeste gevallen is dit een docent. Daarom kiezen we ervoor om de termen auteur en docent door elkaar te gebruiken als het gaat om de schrijver(s) van het boek. De auteur is verantwoordelijk voor de educatieve waarde en het onderwijsniveau dat het boek nastreeft.

ondersteuner

Bij het ontwikkelen van een open tekstboek komen verschillende vormen van ondersteuning voorbij, zoals het controleren op auteursrechten, het zoeken naar open alternatieve afbeeldingen, illustreren, metadateren, vormgeven en ondersteuning bij de publicatie van het open tekstboek. Een deel van deze taken wordt vervuld door bibliotheekmedewerkers, maar bij veel open tekstboekprojecten zijn ook andere ondersteuners betrokken, zoals student-assistenten, meelezers en externe professionals.

content

Onder de term *content* valt alle inhoud die deel uitmaakt van het studieboek: tekst, afbeeldingen, videomateriaal en opgaven, maar ook *front* en *back matter*: de titelpagina, auteursbeschrijvingen, een bibliografie, glossaria, et cetera.

FASE VOORBEREIDING

Introductie: open tekstboeken

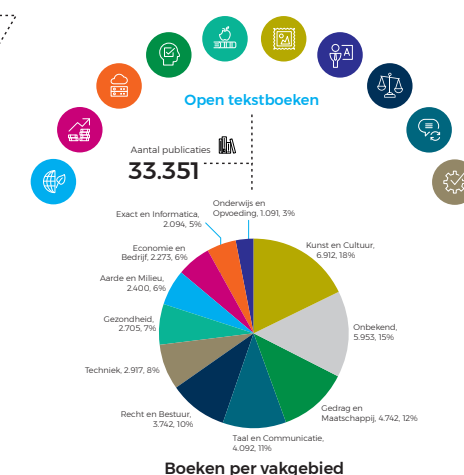
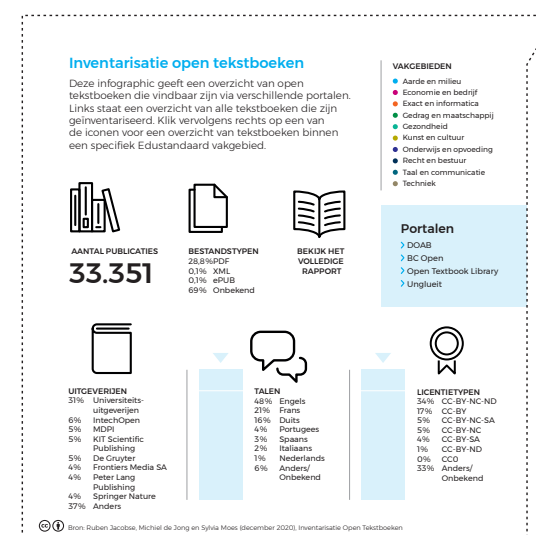
→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Wat is een open tekstboek?

Een open tekstboek is een online studieboek met een open licentie. Typisch voor een open tekstboek is dat het gratis te downloaden en te verspreiden is: iedereen mag het aanpassen en delen ervan verwerken in ander lesmateriaal, onder bepaalde licentievormen, waarvan de belangrijkste het erkennen van oorspronkelijke auteur is. Anders dan een papieren studieboek is een online studieboek digitaal beschikbaar en bevat het verschillende vormen van content, zoals video's, audio en interactieve toetsvragen.

Een open tekstboek is een voorbeeld van een open leermateriaal, of [open educational resource](#). Net als alle boeken heeft ook een open tekstboek een *identifier*, zoals een ISBN-nummer (Internationaal Standaard Boeknummer) en een DOI (Digital Object Identifier). Dit is een uniek nummer waarmee een digitale publicatie altijd online is terug te vinden. Daarmee is het een gepubliceerd referentiewerk, een naslagwerk waarnaar andere auteurs kunnen verwijzen.

Open tekstboeken zijn vooral populair in landen waar de kosten voor onderwijs erg hoog zijn. Er is een groot aanbod aan Engelstalige boeken op de volgende platforms: [Open Stax](#), [Open Textbook Library](#) en [Unglue.it](#).

De voordelen van een open tekstboek

Voordelen voor studenten

Kostenreductie

Voor studenten leveren open tekstboeken een besparing op. Ze hoeven niet te betalen om de online versie van een open tekstboek te gebruiken. Vaak is het ook mogelijk om een papieren versie tegen kostprijs te printen.

Beschikbaarheid

Open tekstboeken zijn vanaf dag één van het studiejaar beschikbaar, waar bestelde studieboeken soms op zich laten wachten, bijvoorbeeld vanwege levertijden, gebrek aan voorraad en late bestellingen. Het is voor alle betrokkenen vervelend om een vak te beginnen zonder het bijbehorende studieboek. En waar er van een commercieel tekstboek nog wel eens meerdere versies circuleren, beschikken studenten normaal gesproken over de meest recente versie van een open tekstboek.

Didactiek en dynamiek

In vergelijking met papieren studieboeken bieden online open tekstboeken meer mogelijkheden tot interactie. Ze worden regelmatig geüpdatet, waardoor het ook in dynamische vakgebieden makkelijker is om ze actueel te houden.

Voordelen voor instellingen

Visitekaartje

Voor een instelling is het aantrekkelijk om te kunnen adverteren met het feit dat er gratis studieboeken in de opleiding worden gebruikt. Een kwalitatief hoogstaand open tekstboek is een visitekaartje voor de deelnemende instellingen. Het dient als promotiemateriaal voor potentiële studenten, die volledig inzage hebben in het lesmateriaal waarmee zij zullen werken. Door open tekstboeken te publiceren, kunnen instellingen bogen op hogere aantallen internationaal hoogwaardige publicaties.

Voordelen voor docenten

Samenwerken in een community

Voor docenten is het schrijven van een studieboek een manier om het onderwijs te verbeteren en te actualiseren. Met een aantal collega's aan een studieboek werken is inspirerend en brengt een aantal mooie neveneffecten met zich mee, zoals community-vorming. Door de samenwerking in een community wordt je eigen kennis wordt uitgebreid een aangescherpt.

Prestige

Een studieboek schrijven betekent erkenning en waardering oogsten voor jouw kennis van het vakgebied. Met het boek profileer je je als expert op dit gebied (wat overigens ook prestige voor jouw instelling met zich meebrengt).

Didactiek

Een keuze voor een open tekstboek brengt didactische voordelen met zich mee, zoals het kunnen toevoegen van video's en formatieve toetsen. Een ander didactisch voordeel is dat studenten kunnen bijdragen aan een open tekstboek als onderdeel van het leerproces. Zo kunnen studenten bestaande boeken annoteren en suggesties doen voor extra content. Er zijn ook docenten die studenten zelf tekstboeken laten schrijven.

Een [onderzoek](#) van BCcampus laat zien dat studenten meer van de lesstof begrijpen wanneer ze de informatie in hun eigen bewoordingen moeten opschrijven in een open tekstboek, dan wanneer dezelfde informatie uit het hoofd leren voor een toets. De studenten in het onderzoek vonden het een waardevolle opdracht. De Rebus Community maakte een [handboek](#) voor het ontwikkelen van open tekstboeken met studenten.

Dynamiek

Online open tekstboeken zijn dynamischer dan boeken op papier. Onderdelen van een open tekstboek zijn snel aan te passen als de actualiteit of ontwikkelingen in het vakgebied daarom vragen. Dit vereist wel van auteurs dat ze het tekstboek blijven onderhouden: een open tekstboek is feitelijk nooit af.

Hergebruik

Een ander voordeel voor docenten is dat ze (onderdelen van) bestaande open tekstboeken van andere auteurs kunnen hergebruiken. Open tekstboeken beschikken over een [Creative Commons-licentie](#). Hierin is vastgelegd dat het eigendom ligt bij de instelling en dat het intellectueel eigendom van de auteurs erkend dient te worden bij hergebruik. Zo wordt vermeden dat voor elke vorm van hergebruik om toestemming moet worden gevraagd.

Je werk delen met anderen

Mede door de coronacrisis hebben docenten in korte tijd veel ervaring opgedaan met het ontwikkelen van digitale leermaterialen. Open tekstboeken bieden een mogelijkheid om

méer te doen met deze materialen. In dit stappenplan laten we zien hoe je van bestaand digitaal leermateriaal tot een open tekstboek komt.

Kennisdeling

Door het publiceren van een open tekstboek draag je bij aan kennisontwikkeling en kennisdeling. Je krijgt de kans om jouw onderwijsvisie te publiceren en zo de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. De kans is groot dat jouw open tekstboek een veel groter bereik heeft dan alleen binnen je eigen vak en je eigen instelling. Open tekstboeken worden niet alleen ingezet bij andere instellingen, maar ook door het werkveld, bijvoorbeeld in het kader van een leven lang ontwikkelen (LLO). Het is een relatief laagdrempelige manier om je kennis voor het voetlicht te brengen, je bereik en je netwerk te vergroten en nieuwe verbindingen te leggen.

Hoe effectief is het gebruik van een open tekstboek ten opzichte van een traditioneel tekstboek? Heel effectief, laat een [grootschalig onderzoek](#) onder 46.000 studenten naar de kwaliteit van open tekstboeken zien.

Ook voor kleine vakken

Een uitgeverij met een commercieel belang heeft niet altijd interesse in het publiceren van een studieboek met een piepkleine afzetmarkt. Voor heel kleine vakken kan het uitbrengen van een open tekstboek een goede oplossing zijn om toch relevante content uit te brengen.

Tijdsinvestering levert winst op

Het maken van een open tekstboek is een tijdsinvestering die zich uitbetaalt binnen het vakgebied - voor iedereen die aan het open tekstboek heeft meegewerkt en wellicht voor vele andere collega's. Als het open tekstboek eenmaal is gepubliceerd, beschik je over een studieboek dat aansluit bij jouw vak en dat je zelf of met vakgenoten up-to-date kunt houden. Het kost tijd, maar het levert ook tijd op.

Ondersteuning

Een mogelijk nadeel van het publiceren van een open tekstboek is dat een uitgave bij een gerenommeerde educatieve uitgeverij meer prestige met zich meebrengt binnen het vakgebied. Een goede uitgever zorgt voor ondersteuning in de vorm van een redacteur. Ook worden de eindredactie, vormgeving en publicatie je uit handen genomen. Maar zoals we in dit boek laten zien, sta je ook bij het maken van een open tekstboek niet alleen. Op verschillende momenten zul je als auteur behoefte hebben aan ondersteuning. In het volgende hoofdstuk laten we zien welke momenten dat zijn en welke vormen van ondersteuning er beschikbaar zijn.

Projectorganisatie

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

In dit boek wordt het ontwikkelen van een open tekstboek projectmatig georganiseerd. Experts in het schrijven en publiceren van open tekstboeken in Nederland beschouwen dit als een effectieve organisatievorm.

De projectmatige aanpak wordt gepresenteerd in de vorm van een stroomschema, dat is ontworpen voor drie vormen van projectorganisaties: een enkele auteur, een kleine projectgroep en een grote (instellingsoverstijgende) projectgroep. Het schema is opgedeeld in drie primaire processtappen: voorbereiding, contentproductie en publicatie.

■ De vierkanten in het stroomschema geven **noodzakelijke acties** weer.

● Cirkels zijn **mogelijke acties**, afhankelijk van de betrokken instelling(en) en de wensen en keuzes van de auteur(s). De tabbladen staan voor de drie soorten projectgroepen, die we hieronder kort toelichten.

→ De reeks acties wordt onderbroken met pijlen. De acties tussen de pijlen kunnen **tegelijk** worden uitgevoerd, onafhankelijk van de chronische volgorde.

Enkele auteur

Je kunt er voor kiezen om zelf als enige of hoofdauteur op te treden.

Voordelen van het ontwikkelen van een open tekstboek als enkele auteur:

- Je hebt volledige controle over de inhoud van het boek.
- De afhankelijkheid van anderen is laag; jij bepaalt de planning en timing
- Het is relatief snel klaar, je werkt in je eigen tempo, op de momenten dat het jou uitkomt.

Nadelen:

- Het verzamelen en schrijven of maken van content komt allemaal op jouw schouders.
- Je kunt pas in een laat stadium jouw werk met anderen delen voor review.
- Je moet jezelf blijven motiveren om deadlines te halen, bijvoorbeeld door met een meelezer af te spreken wanneer je hoofdstukken aanlevert.

Ter inspiratie**Medische tekstboeken**

Aan de Vrije Universiteit (VU) zijn in korte tijd 26 korte medische tekstboeken ontwikkeld. Ze worden gebruikt als leermateriaal in de digitale leeromgeving van het vak. Het project werd gecoördineerd door neuroloog [Ilse van Straaten](#) van het Amsterdam UMC, locatie VUmc. Zij maakt de open tekstboeken op basis van bestaande collegedictaten. Het zoeken naar open materialen doet zij zelf. De universiteitsbibliotheek controleert de tekstboeken op auteursrechten, voegt metadata toe, en helpt bij het publiceren van de tekstboeken.

Als je een kleinschalig project als dit overweegt, kan de bibliotheek behalve met bovengenoemde taken ook helpen bij het maken van een modulaire opzet voor het open tekstboek - dit is handig als je het makkelijk voor anderen wil maken om onderdelen van het boek te hergebruiken.

Van reader naar open tekstboek

Het [TU Delft Open Textbook Project](#) ging van start met een voorstel aan docenten van de TU Delft om hun readers, die zij zelf schrijven voor hun vak, te professionaliseren en te publiceren als open tekstboek. Dit maakte het relatief makkelijk voor docenten om in te stappen, omdat zij beginnen met een complete verzameling leermaterialen. Het zwaartepunt van het project lag niet zo zeer op het schrijven van een boek, als wel op het geschikt maken van bestaande content voor publicatie als open tekstboek.

Kleine projectgroep binnen de instelling

Veel docenten hebben goede ervaringen met het schrijven van een open tekstboek in groepsverband met maximaal 4 auteurs.

Voordelen van het ontwikkelen van een open tekstboek in een kleine projectgroep:

- Door de hoofdstukken onderling te verdelen, is de hoeveelheid werk te overzien.

- Je stimuleert elkaar om deadlines te halen.
- Samen weet je méér.
- Er is vaak meer bestaand materiaal beschikbaar om in het open tekstboek te verwerken.
- Een groep auteurs kan elkaars hoofdstukken van feedback voorzien om tot een hogere kwaliteit komen.

Nadelen:

- Voor het maken van een open tekstboek met een groep auteurs is projectcoördinatie nodig. Er moet een planning komen met realistische deadlines en het is zaak om afspraken goed met alle auteurs af te stemmen. Dit boek helpt je daarbij, maar het is wel iets dat je van te voren moet realiseren, zeker als je weinig ervaring hebt met projectorganisatie.

Ter inspiratie**Met elkaar discussiëren over definities**

Docent Peter Becker van de Haagse Hogeschool schreef met drie collega's het open tekstboek [Maak het vindbaar](#). Hij zegt: *'Het is inspirerend om samen te werken met mensen die al lang in hetzelfde vak zitten. We verdeelden de hoofdstukken op basis van onze expertises en interesses en we gaven elkaar vervolgens veel peer feedback op de teksten. We konden uitgebreid discussiëren over termen en definities. Als iemand van buiten het vakgebied onze gesprekken had gehoord, had 'ie zich ongetwijfeld afgevraagd waar we ons zo druk om maakten.'*

Street Law

Het open tekstboek over Street Law is een goed voorbeeld van een kleine projectgroep binnen de VU. Street Law is een programma waarin rechtenstudenten lesgeven op middelbare scholen over het recht. Het open tekstboek is te vinden op Wikiwijs in [Wikiwijs Maken](#) en in [edusources](#). Het boek bevat een aantal objecten, zoals formulieren en instructies, die los in [SURF Sharekit](#) te vinden zijn. Net als bij de medische handboeken gaat het om bestaande informatie die is gebundeld tot een eigen productie. Het boek is ontwikkeld door twee auteurs en een ondersteuner.

Grote (instellingsoverstijgende) projectgroep

Maak je een open tekstboek met meer dan 4 auteurs, dan spreken we van een grote projectgroep. Mogelijk zijn de projectgroepleden afkomstig van verschillende instellingen. Dit brengt extra keuzemogelijkheden met zich mee, die we in dit boek zullen behandelen.

Voordelen van het ontwikkelen van een open tekstboek in een grote (instellingsoverstijgende) projectgroep:

- Binnen een instellingsoverstijgende projectgroep is het bereik van een open tekstboek groot. Alle auteurs gebruiken het boek in hun vak en promoten het via hun netwerk.
- Menig docent heeft aan een instellingsoverstijgend project een goed netwerk overgehouden, dat leidt tot uitnodigingen voor gastcolleges en presentaties.
- Het is inspirerend om samen te werken met veel experts uit het vakgebied.
- De kwaliteit van het open tekstboek is hoog, doordat de experts elkaars hoofdstukken kunnen reviewen.

Nadelen:

- Werken met veel auteurs vraagt om een stevige projectmatige werkwijze. Dit hoeft geen nadeel te zijn, als je een ervaren projectleider/projectmanager aanstelt.
- Wanneer er docenten van verschillende instellingen meewerken, moeten er afspraken worden gemaakt over auteursrechten. In onderling overleg bepaalt de projectgroep bij welke instelling of vakcommunity de auteursrechten liggen.

Ter inspiratie

Toxicologie

In het vakgebied Ecotoxicologie volgen de nieuwe inzichten elkaar snel op. Dat was de aanleiding voor een aantal experts om een open tekstboek van peer-reviewed publicaties te maken en bij te houden. Het open tekstboek [Toxicologie](#) is gemaakt door 65 auteurs binnen Europa. Het is een samenwerkingsproject van 6 instellingen. Het kwam tot stand in het kader van de [stimuleringsregeling open en online onderwijs](#).

Het projectteam bestond uit 12 mensen, van wie er 6 het merendeel van het werk op zich namen. Ze begonnen met een inventarisatie van wat er in het open tekstboek moest komen te staan. Ze kwamen tot een indeling van 7 hoofdstukken, bestaand uit meerdere modules. Een klankbordgroep van vakgenoten volgde de verrichtingen en vulde de ideeën van het projectteam aan. Per module werd besloten wie de tekst het beste kon schrijven: een lid van het projectteam of een andere collega uit binnen- of buitenland. Ook werden

voor iedere module reviewers gevraagd. In totaal zijn er ongeveer 100 modules ontwikkeld door 67 auteurs en 96 reviewers.

De universiteitsbibliotheek van de VU ondersteunde het project onder meer door een online platform te zoeken dat geschikt was om met veel auteurs aan het boek te werken. Dat was WikiWijs Maken. Ook nam de bibliotheek de controle op auteursrechten voor haar rekening, net als het zoeken naar open afbeeldingen (de keuze voor de definitieve afbeeldingen lag bij de inhoudsdeskundigen) en de coördinatie met een tekenaar en het audiovisueel centrum van de onderwijsinstelling, voor de productie van videomateriaal. Het projectteam deed zelf de redactie en de eindredactie van de hoofdstukken. Peer review regelden de docenten onderling door samenwerking te zoeken met toxicologen die elkaar kennen vanuit de Europese vakcommunity SETAC.

Doornemen interessante voorbeelden

● → MOGELIJKE ACTIE

Laat je inspireren in het downloadbare open tekstboek door opgenomen voorbeelden van de hoger onderwijsinstellingen TU Delft, Vrije Universiteit Amsterdam en Rijksuniversiteit Groningen, en een instellingsoverstijgende samenwerking tussen docenten.

Good practice TU Delft

'Wij maken bestaande materialen geschikt voor open publicatie'

[De TU Delft Library](#) zette in 2018 een publicatieservice op voor docenten die op basis van een bestaande reader of collegedictaten een open tekstboek willen maken. Inmiddels zijn er ongeveer 13 open tekstboeken gepubliceerd, grotendeels bestaande werken. Ook is er 1 compleet nieuw boek ontwikkeld.

Michiel de Jong is onderzoeker en projectmanager Open Education bij de TU Delft en een van de betrokken ondersteuners. Hij vertelt: 'We zijn begonnen met een workshop van een dag, waar we veel positieve reacties op kregen. Bij onderwijs-evenementen zijn we aanwezig met een standje en tegenwoordig geven we er ook presentaties. En nog steeds bezoeken we onze eigen faculteiten vaak, op zoek naar geïnteresseerden.'

Open maken

'Onze methode komt neer op het van de grond af aan geschikt maken van bestaand materiaal voor open publicatie. We houden ons voornamelijk bezig met auteursrechten-kwesties. Onze copyright desk spit alle content door die de auteurs aanleveren: zijn het originele teksten? Hoe wordt er gerefereerd naar werk van anderen? De expert adviseert de auteurs vervolgens over de aanpak auteursrechtenproblemen.'

De bibliotheek biedt daarnaast aan om een student-assistent in te huren, die de aangeleverde content aanpast zodat alles open beschikbaar is. 'Meestal huren we twee studenten in voor het prepareren van niet-bruikbaar materiaal, maar als je geluk hebt, vind je iemand die inhoudelijk in de stof zit en een goed ontwerper is.'

Ontzorgen

Het team wil niet op de stoel van de content-expert gaan zitten en houdt zich alleen bezig met het ontzorgen bij de publicatie. Samen met de auteur stelt het team een plan op. Eén van de opties is advies voor de keuze van een schrijfplatform, maar de interesse daarvoor is gering. De meeste auteurs hebben vooral behoefte aan auteursrechtenadvies. Als het conceptmanuscript af is, krijgt een nieuwe copyright en similaritycheck. Daarna gaat het langs de editor, die in nauw contact staat met de auteur.

Publicatiemodel

'Als de auteur de laatste hand aan het werk heeft gelegd, gaat het definitief het publicatiemodel in,' vertelt De Jong. 'Om het boek goed vindbaar te maken, ontvangt de auteur een checklist van ons. Hij of zij wordt gevraagd om een samenvatting, metadata en keywords. Verder is er een foto en auteursbeschrijving nodig en we vragen de auteur om een foto voor de cover aan te leveren. Voor de kaft hebben we een vast sjabloon, zodat we een herkenbaar merk kunnen neerzetten.'

Papieren versie

Ieder open tekstboek van de TU Delft staat als digitale versie op het platform en is gratis downloadbaar als PDF. De boeken zijn ook on demand te bestellen. Of dat gebeurt, hangt af van het vak, zegt De Jong. 'Als het boek interessant kan zijn als toekomstig referentiemateriaal, willen masterstudenten het vaak op papier graag hebben. Bij het open tekstboek over Coastal Dynamics kochten 120 van de 150 studenten het boek. Maar we hebben ook een open tekstboek van 14 euro voor een bachelor vak dat maar door 5-10 procent van de studenten wordt aangeschaft.'

Publiciteit

Verspreiding van de open tekstboeken verloopt via de betreffende faculteit. Voor aandacht buiten de universiteit is vooral afhankelijk van het netwerk van de auteur. 'Er zijn meerdere vlaggen waaronder je aandacht kunt genereren. Wij zorgen dat er interviews met auteurs op de website van de TU Delft Teaching Academy komen, op onze Open Science website. Maar een echte communicatiestrategie vanuit de communicatieafdeling is er niet, dat kan beter.'

Selectie en hergebruik

Tot nu toe werd iedere aanmelding bij de publicatieservice van de TU Library geaccepteerd, maar het punt nadert waarop er niet genoeg capaciteit beschikbaar is om alles te publiceren. Daarom werkt het team aan een checklist voor de potentiële impact van nieuwe aanmeldingen.

Het team probeert auteurs te motiveren om te gebruiken wat er al open beschikbaar is, maar dit gaat nog niet zo hard. Open leer materialen van anderen dienen hooguit ter inspiratie, merken de ondersteuners. Daarom moedigen ze auteurs aan om niet zozeer open materialen klakkeloos over te nemen, maar om materiaal dat voor negentig procent geschikt is, met 'een eigen sausje te overgieten'. Dit blijkt de drempel tot hergebruik aanzienlijk te verlagen.

Good practice Vrije Universiteit

'Zoeken naar goede alternatieve afbeeldingen is een taak van de bibliotheek'

Sylvia Moes is innovatiemanager onderwijs bij de Universiteitsbibliotheek (UB) van de Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam. In deze functie ondersteunt ze onder meer docenten bij het maken van open tekstboeken. Ze heeft ervaring met zowel heel grote teamprojecten als met open tekstboeken die door één auteur worden geschreven.

Actueel tekstboek

Moest vertelt: 'In het vakgebied Ecotoxicologie volgen de inzichten elkaar snel op. Dat was de aanleiding voor een aantal experts om een open tekstboek van peer reviewed publicaties te maken en bij te houden. Aan het project werkten 6 instellingen en 65 auteurs mee. Als projectteam zijn we gestart met een bestand met onderwerpen die in het open tekstboek aan de orde moesten komen. Achter ieder onderwerp kwam de naam van een expert te staan. Die hebben we benaderd met de vraag of ze wilden meedoen.'

Zoektocht naar platform

'Er volgde een onderzoek naar het beste platform op het boek op te ontwikkelen. Voor veel platforms is HTML-kennis nodig die docenten meestal niet bezitten. Sommige kosten geld. Andere geven maar één auteursaccount uit - dat is niet handig als je met 65 mensen schrijft. We kwamen uit bij Wikiwijs Maken. Hoewel het platform volledig Nederlandstalig is en een aantal auteurs uit het buitenland komt, is de opzet van Wikiwijs dusdanig eenvoudig dat het goed werkt. Zo kun je beeld en geluid toevoegen door een url te plakken. Ook biedt Wikiwijs veel interactieve toetsmogelijkheden.

Open content

Als bibliotheek houden we ons bezig met het controleren van auteursrechten. Is er sprake van auteursrecht op een afbeelding? Dan zoeken wij naar vergelijkbare open content, die we de auteur voorleggen. Het zoeken van goede open alternatieven is echt een rol van de bibliotheek. Voor sommige niet-open afbeeldingen vragen we een tekenaar om een alternatieve afbeelding te maken.'

Modulair publiceren

'We hebben het open tekstboek over Ecotoxicologie per hoofdstuk gepubliceerd en ontsloten in [edusources](#) en op [Merlot](#). In het portal van beide platforms staat een overzicht van hergebruik van de hoofdstukken. De redacteurs in het projectteam coördineerden de publicatie per hoofdstuk, nadat er eindredactie was gedaan om te zorgen dat ieder hoofdstuk ongeveer eenzelfde stijl had. Peer review regelden de docenten onderling. Ze vroegen ook externe reviewers om enkele hoofdstukken te lezen en beoordelen. Ieder hoofdstuk blijft via een vaste url beschikbaar - de inhoud is aan te passen. Ook is een hoofdstuk makkelijk te integreren in Canvas, onze digitale leeromgeving. Studenten kunnen ook een PDF downloaden. De video's zijn dan te benaderen via QR-codes.

Enthousiaste studenten

Een optie om hard copy af te drukken is er niet, maar de vakcommunity van Toxicologie overweegt om een luxe editie uit van het open tekstboek geven. Voor studenten is een PDF genoeg. Het gehele boek is toch te groot, te interactief en het onderwerp te dynamisch om als hard copy af te drukken. Studenten zijn enthousiast, niet alleen omdat het gratis is, maar ook vanwege de modulaire vorm en het feit dat de stof altijd up-to-date is. Vanwege het succes van dit project, hebben we als VU besloten om meer open tekstboeken te ontwikkelen.'

Street Law

'Street Law is een programma waarin rechtenstudenten lesgeven op middelbare scholen over het recht. Het open tekstboek over Street Law staat op Wikiwijs in [Wikiwijs Maken](#) en

in [edusources](#). Het boek bevat een aantal objecten, zoals formulieren en instructies, die los in SURF Sharekit te vinden zijn. Net als bij Ecotoxicologie gaat het om bestaande informatie, die werd gebundeld tot een eigen productie. Een middelgroot boek zoals Street Law kun je maken met twee auteurs en een ondersteuner.

Medische tekstboeken

Het derde open tekstboekproject bestaat uit 26 korte medische tekstboeken, gecoördineerd door [Ilse van Straaten](#). Ze worden gebruikt als leermateriaal in de digitale leeromgeving van het vak. Zij maakt ze op basis van bestaande collegedictaten. Het zoeken naar open materialen doet zij zelf. De rol van de bibliotheek is het controleren op auteursrechten, metadata toevoegen, hulp bij publiceren en eventueel helpen bij een modulaire opzet. De medische tekstboeken hebben we gepubliceerd op Merlot en op edusources.

Marketing

Wij zijn verantwoordelijk voor het beheer van de platforms, de auteurs houden zelf de inhoud actueel. Voor de marketing maken we gebruik van een nieuwsbrief, publicaties op de platforms en interviews, onder andere van [Kennisnet](#). De auteurs zelf doen veel aan promotie van de open tekstboeken via hun vakcommunity.'

Good practice Open tekstboek op eigen initiatief

'Het voelde niet goed om te laten betalen voor een paar hoofdstukken'

In 2017 schreven docenten Joyce van Aalten, Peter Becker, Marjolein van der Linden en Eric Sieverts het open tekstboek [Maak het vindbaar](#). Hierin zetten ze de belangrijkste methoden en technieken op een rij om informatie van een organisatie vindbaar te maken. De basis van het open tekstboek was een reeds bestaand, tien jaar oud papieren studieboek. De auteurs waren indertijd niet tevreden met de bijdrage van de uitgever. Die weigerde om een ebook uit te geven en zag weinig brood in de mogelijkheid om het boek per hoofdstuk digitaal beschikbaar te maken. Door de geactualiseerde versie van het boek als open tekstboek aan te bieden, gaven de auteurs hun studenten en zichzelf de vrijheid om te doen met het boek wat ze willen. Auteur Peter Becker zegt nu: 'Het is een vrij specialistisch boek, waarvan studenten vaak maar een paar hoofdstukken nodig hebben. Het voelde niet goed om ze het hele boek te laten kopen.'

Beter onderwijs

Becker ervoer het schrijven van het open tekstboek als bijzonder inspirerend. 'Door het schrijven van een studieboek moet je de routine die je in de les opbouwt, verbreken. Kan

het beter dan wat ik al die tijd sta te beweren? Zijn er nieuwe ontwikkelingen in het vakgebied? Je leert goed formuleren. Hoe ga ik dit vertellen? Wat is de juiste opbouw? Moeten de hoofdstukken los te gebruiken zijn of is er sprake van een oplopende lijn? Al die kennis gebruik je weer in je onderwijs, dat daardoor een nieuwe ontwikkeling doormaakt.'

Deskundigheidsbevordering

Hoewel hijzelf, in zijn eigen woorden 'als een gekke Henkie' veel vrije uren opofferde aan het schrijven van het open tekstboek, raadt hij dat anderen af. 'Veel hogescholen laten docenten activiteiten ontplooiën in het kader van persoonlijke ontwikkeling en deskundigheidsbevordering, zoals een lectoraat, praktijkstages, opleidingen et cetera. Het schrijven van een studieboek zou daaronder moeten vallen. Het is een vorm van onderzoek doen. Geef docenten gedurende een periode bijvoorbeeld één dag in de week om samen met een paar collega's een goed studieboek te schrijven, dat onder een Creative Commons-licentie wordt aangeboden. De hogeschool kan vervolgens adverteren met het feit dat studenten bij hen minder hoge boekenkosten hebben.'

Redacteur

Vanwege hun eigen expertise hadden de auteurs van 'Maak het vindbaar' weinig behoefte aan ondersteuning op het gebied van auteursrechten. Wel beschikte het team over een tekstredacteur, die de zinsbouw en spelling in de gaten hield. Als niet-inhoudsdeskundige voorzag ze de schrijvers bovendien van nuttige feedback. Becker: 'Als de redacteur de tekst niet begreep, moesten we terug naar de schrijver, want dan zal een eerste- of tweedejaars student het waarschijnlijk ook niet snappen.'

Gast spreker

Hoewel het open tekstboek tegenwoordig alleen nog bij een commerciële opleiding in gebruik is, wordt Becker op basis van het boek nog altijd gevraagd als gast spreker. Hij zet zich graag in voor de promotie van open leer materialen. 'Ik maakte me laatst weer boos om een docent die de bibliotheek om hulp vroeg om onderzoek dat ze bij ons had gedaan via een commerciële partij te vermarkten. Daar moet je als instelling niet aan meewerken. Zulke verzoeken komen voort uit gebrek aan kennis over open leer materialen. Er ligt een taak bij de bibliotheek om daar meer ruchtbaarheid aan te geven.'

Good practice Rijksuniversiteit Groningen

'Het schrijven van open tekstboeken verdient beloning en erkenning'

In samenwerking met docenten en het team van Open Educational Resources (OER) zetten de universiteitsbibliotheek (UB) van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) en de University of Groningen Press (UGP) een pilot op voor het ontwikkelen van open tekstboeken. Doel van de pilot is het uitwerken en publiceren van een aantal tekstboeken en daarmee het beleid, de workflow, de kosten en best practice vast te leggen.

Dienstverleningsniveau bepalen

Myroslava Zhuk, specialist wetenschappelijke informatie bij de UB, vertelt: 'De pilot is onderdeel van een groter project rondom open leer materialen en open onderwijs. We willen hiermee onder meer bepalen welk dienstverleningsniveau wij kunnen en willen bieden aan docenten die een open tekstboek maken. Het gaat om infrastructurele en technische ondersteuning, maar ook om ondersteuning op het gebied van informatie zoeken.'

Selectie

Van de zeven aanmeldingen voor de pilot werden er vier geselecteerd. Dit aantal stond vooraf niet vast - de RUG overwoog om met één boek te beginnen, maar koos op advies van de TU Delft voor vier projecten die verschilden in omvang en tijdpad. Eind 2022 zullen alle open tekstboeken naar verwachting klaar zijn.

In december 2020 werden de vier gegadigden uitgenodigd voor een algemene informatiebijeenkomst, waar onder meer het doel van de pilot, verschillende typen open tekstboeken, CC-licenties en de verwachtingen werden besproken. Sommige docenten hadden al content klaarliggen en zijn inmiddels actief aan het (her)schrijven.

Vormen van ondersteuning

Alle auteurs in de pilot geven aan dat ze graag ondersteuning ontvangen op het gebied van auteursrechten. Twee van hen laten studenten een deel van de content ontwikkelen. Zij krijgen informatie over open pedagogie, ondersteuning, workshops en webinars. Ondersteuning op het gebied van de publicatie komt van de UGP. Zij leiden de auteurs door het redigeerproces, de opmaak, het omslagontwerp, et cetera. 'Wij houden ons niet bezig met de inhoud,' zegt Zhuk. 'We weten dat het docenten zijn met een goede reputatie en innovatieve ideeën. Hoe ze het organiseren en wat ze studenten laten doen, bepalen ze zelf.'

Zoektocht naar een platform

Eén van de eerste taken van de ondersteuners was de zoektocht naar een geschikt platform voor het publiceren van open tekstboeken. 'We dachten dat we het platform van de

UGP konden gebruiken, dat wordt ingezet voor open access monografieën en open access tijdschriften,' zegt Zhuk. 'Dat bleek niet aan de behoeften van onze auteurs te voldoen. Eén van de docenten heeft veel van zijn materiaal gepubliceerd op zijn eigen website en wil er nu een veelomvattend, interactief open tekstboek van maken. Het moet mogelijk zijn voor lezers om de content van een rating te voorzien, bijvoorbeeld met het toekennen van sterren. Een ander project is een open tekstboek voor leren van een taal. Dat moet interactieve oefeningen bevatten, die de studenten meteen van feedback voorzien.'

Licentie

Het platform moest behalve interactief en multimediaal ook gebruikersvriendelijk zijn voor studenten. 'We willen ze niet het halve internet over sturen - alle informatie moeten ze in één veelomvattend tekstboek kunnen vinden.' Het team kwam uit bij Pressbook, een open source platform dat aan al deze eisen voldoet. Het is mogelijk om het platform zelf te implementeren, maar de RUG kiest ervoor om te betalen voor een instellingsbrede licentie. Dat kost ongeveer 10.000 dollars per jaar, inclusief hosting en ondersteuning en exclusief integratie in een learningmanagementsysteem.

Erkenning

De UB betaalt de kosten voor het platform en de publicatie. De pilot is een onderdeel van een groter open science project van de RUG en zal in de toekomst van uit dit project worden gefinancierd. Kleinere kosten kunnen ook worden betaald vanuit de faculteitsfondsen. De docenten krijgen niet officieel tijd toebedeeld voor het schrijfproces en zijn afhankelijk van informele afspraken met hun leidinggevenden, die achter de pilot staan. 'In het grotere project willen we de aandacht vestigen op manieren om dit werk te belonen en erkennen,' zegt Zhuk. 'Misschien kunnen er kleine beurzen worden uitgegeven voor het maken van open leermaterialen, of krijgen docenten er uren voor toebedeeld.'

Drijvend op enthousiasme

Op dit moment drijven de projecten op het enthousiasme van de betrokken docenten. En op dat van het OER-team, want dat bestaat uit 1,5 man. 'Voor het geven van trainingen werken we samen met het team docentprofessionalisering van het CIT en een specialist van de University of Groningen Press adviseert ons. Zij geven ook technische ondersteuning en coördineren publicatie-gerelateerde processen. Maar hopelijk krijgen we meer fondsen en mensen wanneer het grotere project van start gaat, want dit is eigenlijk niet genoeg.'

Wat Zhuk betreft is de pilot een succes als alle vier de boeken zijn gepubliceerd (of wanneer er concrete redenen zijn waarom niet) en als er een goed gedocumenteerde workflow is opgebouwd voor de ondersteuning. 'We zijn succesvol als we na de pilot een goed, duidelijk idee hebben hoe we hiervan een permanente dienst maken, met een vaste financiering.'

Scope, doel en doelgroep bepalen

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Om tot de scope van het project te komen, is het belangrijk om vanuit het *doel* te redeneren. Hoe wordt dit boek straks ingezet, voor wie, en wat wil je dat ze ermee doen?

Een algemeen sjabloon om je project af te bakenen staat [hier](#) (let op: maak eerst een kopie om het sjabloon te kunnen invullen). Meer informatie over de scope van een open tekstboek-project biedt de [Rebus Guide](#).

Om tot de scope van het project te komen, is het belangrijk om vanuit het *doel* te redeneren:

1. Wat is het beoogde effect van de publicatie?

Het boek kan bijvoorbeeld bedoeld zijn als:

- kennisdeling (naslagwerk)
- onderwijzen (studenten activeren in het leerproces)
- professionaliseren (opleiden/bijscholen)

2. Voor wie is dit boek?

Mogelijke doelgroepen zijn:

- Studenten van de eigen instelling
- Internationale studenten
- Deelnemers aan een MOOC
- Vakgenoten, al dan niet bij andere instellingen
- Docenten van andere vakken, al dan niet bij andere instellingen
- Buitenlandse docenten of vakgenoten
- Het werkveld
- Maak onderscheid tussen je primaire doelgroep en secundaire doelgroepen. Je primaire doelgroep kan uit studenten bestaan en de secundaire doelgroep uit vakgenoten.

3. Hoe krijgen de primaire en secundaire doelgroep toegang tot het boek?

Voor eigen studenten is het boek (modulair) wellicht via de digitale leeromgeving te bereiken. Deelnemers aan de MOOC krijgen toegang tot het boek via een link in de MOOC. Als je wil dat het boek veel wordt hergebruikt, dan moet het goed vindbaar zijn voor docenten die naar leermaterialen zoeken. Het is handig als het boek open via

[edusources](#) te vinden is. Hoop je op hergebruik door vakgenoten? Dan is het goed om het open tekstboek via de vakcommunity(s) te promoten. Sommige platforms, zoals Wikiwijs Maken, lenen zich er goed voor om collega's te laten voortbouwen op het boek. Binnen het platform kunnen zij het boek redigeren of bijdragen leveren aan een of meer hoofdstukken.

Onderwerpen bepalen

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Voor het bepalen van de onderwerpen is het belangrijk om goed te weten welke content al beschikbaar is en over welke onderwerpen er content moet worden gemaakt.

Maak je een open tekstboek op basis van hergebruikt materiaal? Bekijk welke content al beschikbaar is (via bovengenoemde platforms). Maak een concept-inhoudsopgave van het boek. Controleer of er witte vlekken overblijven, die moeten worden ingevuld met nieuwe content.

Maak je een open tekstboek op basis van nieuw materiaal? Maak een concept-inhoudsopgave van het boek. Bedenk over welke onderwerpen er al content beschikbaar is, bijvoorbeeld vanuit een collegedictaat, powerpointpresentaties of een opdracht die je in aangepaste vorm in het boek kunt opnemen.

Taal bepalen

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Wees je ervan bewust dat een open tekstboek in het Engels potentieel een veel groter bereik heeft dan een Nederlandstalig boek. Kies je voor Nederlands, bedenk dan of het zinvol is om het boek op den duur in het Engels te laten vertalen.

Ook de context van de inhoud is belangrijk bij de keuze voor een taal. Inhoud die specifiek op een Nederlandse context is gericht, is lastiger te hergebruiken, ook in vertaling. Wordt het vak gevolgd door veel Engelstalige studenten, dan is het hoe dan ook zinvol om (ook) een Engelstalige versie aan te bieden.

Houd bij de keuze voor de taal rekening met de scope van het open tekstboek. Is de secundaire doelgroep het werkveld? Beperkt het werkveld zich tot Nederland of is het internationaal? In het laatste geval is het niet verstandig om het boek in het Nederlands te schrijven.

Voor de vertaling kun je een vertaalbureau in de hand nemen of bijvoorbeeld een student Engels inschakelen. Wellicht kan de vakvereniging advies geven over vertaalbureaus die gespecialiseerd zijn in het vakgebied.

Doorlooptijd en deadlines vaststellen

● → MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Maak afspraken over de aanpak, overlegmomenten, het peer-feedbackproces, de doorlooptijd, deadlines, het motiveren van het team, waarderen van ieders inbreng, up-to-date houden en versiebeheer.

Aanpak

- Maak afspraken over de schrijfstijl en de structuur van de hoofdstukken. Als het de bedoeling is dat het boek vooral laagdrempelig moet zijn, is een informele stijl te verkiezen boven een academische.
- Maak afspraken over een eenduidige citatie-wijze. Citeer altijd letterlijk. Het is gebruikelijk om *korte* citaten tussen dubbele aanhalingstekens in de eigen tekst op te nemen. *Langere* citaten krijgen geen aanhalingstekens, maar worden apart gezet: plaats ervoor en erna een witregel, en laat het hele citaat inspringen. Geef met drie puntjes tussen vierkante haakjes weer dat je hebt geknipt in een citaten. Meer citatie-afspraken vind je onder meer in de libgude van de Universiteit Utrecht (UU)
- Maak afspraken over het gebruik van afbeeldingen. Het aantal afbeeldingen per hoofdstuk en de grootte van de afbeeldingen is afhankelijk van de stof en moet het doel van het boek ondersteunen. Regels over het verwijzen naar online afbeeldingen vind je in de libgude van de UU. Ondersteuners van jouw instellingsbibliotheek kunnen je helpen met correcte bronvermeldingen.

Doorlooptijd

Neem in de planning extra tijd op voor onverwachte hobbels. Hoe lang duurt het schrijven van een studieboek? Dat ligt aan de ambities, het formaat van het boek, de hoeveelheid bestaand materiaal en de grootte van het auteursteam, maar ook aan de tijd die de

auteurs tot hun beschikking hebben. Sommige teams komen bijvoorbeeld maandelijks bijeen voor een schrijfdag. Anderen organiseren schrijfweekends om de productie op te schroeven.

Deadlines

Spreek af wat een redelijke termijn is voor het aanleveren van een conceptversie van een hoofdstuk. Denk na over de striktheid van de deadlines. Wat doe je als een auteur zich niet aan de deadlines houdt? Plan genoeg tijd in om gemiste deadlines te kunnen opvangen. Lees meer over tijdsindicatoren, overlegmomenten, peer feedback-proces, motiveren van het team, waarderen van ieders inbreng en het up-to-date houden.

Tijdsindicatoren

Het is lastig om een goede indicatie te geven van hoe lang het duurt om tot een eerste manuscript te komen. Dit is onder meer afhankelijk van het aantal pagina's, de hoeveelheid hergebruikt materiaal en de complexiteit van de inhoud. Er zijn voorbeelden van kleine handleidingen die in 3 dagen tot stand kwamen, maar de totstandkoming van een boek van meer dan 250 pagina's kan ook makkelijk meerder maanden in beslag nemen. Neem in ieder geval ruime tijd op in de planning voor de voorbereiding en de content-productie, zodat je niet in de knoop komt als het project uitloopt.

Heel belangrijk voor de planning is de hoeveelheid tijd die nodig is als het manuscript af is. Na de contentproductie kan de publicatie van het open tekstboek nog 12-16 weken in beslag nemen, afhankelijk van de grootte van het boek en keuzes om wel of niet een papieren boek te drukken. Sein ongeveer twee weken van te voren de printservice in dat het boek eraan komt. Zij gaan aan de slag als ze een pdf ontvangen.

Tijdsindicatoren voor de publicatie van het manuscript:

Boek tot 50 pagina's

Geslacht maken voor open publicatie	20 uur
Redigeren door copy-editor	2 weken
Verwerken	2-3 weken
Publicatie	2-4 weken
Papieren versie laten printen (optioneel)	1 week (van tevoren printservice inseinen)

Boek met 50 tot 250 pagina's

Geslacht maken voor open publicatie	40 uur
Redigeren door copy-editor	3-4 weken
Verwerken	2-3 weken
Publicatie	2-4 weken
Papieren versie laten printen (optioneel)	1 week (van te voren printservice inseinen)

Boek met meer dan 250 pagina's

Geslacht maken voor open publicatie	80 uur
Redigeren door copy-editor	6-8 weken
Verwerken	2-3 weken
Publicatie	2-4 weken
Papieren versie laten printen (optioneel)	1 week (van tevoren printservice inseinen)

Overlegmomenten

Hoe vaak wil je afspreken? Doe je dat online of fysiek? Het is gebruikelijk voor grote groepen om minimaal 1 keer per 2 maanden af te spreken, maar dit is erg context-afhankelijk.

Peer feedback-proces

Maak afspraken over het aanleveren van de feedback. Het is gebruikelijk dat de redactie alle teksten leest, maar als je voorziet dat dit een te zware werklast veroorzaakt, is het verstandiger om de hoofdstukken te verdelen en bijvoorbeeld 1 of 2 feedback-gevers per hoofdstuk aan te stellen. Spreek af om opbouwende kritiek te geven. Het is gebruikelijk dat een redacteur het verzamelen en verwerken van peer feedback coördineert. De redacteur verstuurt het hoofdstuk naar de feedbackgevers en bespreekt de feedback met de auteur van het hoofdstuk. Bij een uitgebreid project met bijvoorbeeld 35 auteurs is het overzichtelijker om een aantal redacteurs aan te stellen, bijvoorbeeld 1 per module. In sommige platforms, zoals Wikiwijs Maken, kun je tegelijkertijd samenwerken en hoeven de hoofdstukken niet te worden opgestuurd.

Motiveren van het team

Vier behaalde mijlpalen. Spreek bijvoorbeeld af om samen uit eten te gaan als er een mijlpaal is bereikt, of organiseer een schrijfweekend om de motivatie hoog te houden.

Waarderen van ieders inbreng

Iedereen steekt veel tijd en energie in dit project. Zorg dat je daar als projectgroep voldoende waardering tegenover stelt. Bedenk hoe je ieders inbreng genoeg waardeert, bijvoorbeeld door de tijd te nemen om te bedanken voor nieuwe hoofdstukken of feedback.

Up-to-date houden

Maak afspraken met het team over hoe je het boek up-to-date houdt.

- Wie onderhoudt het boek? Dit kan de projectcoördinator zijn, maar je kunt er ook voor kiezen om alle auteurs toegang tot het boek te geven. Het voordeel van het eerste is dat één iemand het overzicht van de wijzigingen in de tekst bewaart. Het voordeel van het tweede is dat iedereen zijn eigen hoofdstukken kan aanpassen, bijvoorbeeld naar aanleiding van feedback van studenten.
- Hoe vaak is er een aanpassingsronde nodig? Dit hangt af van de dynamiek van het boek - het ene vakgebied is dynamischer dan het andere en heeft dus vaker nieuwe uitgaves. Als de inhoud niet-dynamisch van aard is, is de aanbeveling om een open tekstboek minimaal één keer per jaar te actualiseren.

Financiën regelen

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Het maken van een open tekstboek kost tijd. Informeer bij de instelling of het mogelijk is om hiervoor een tegemoetkoming aan te vragen. Vaak wordt hierin voorzien vanuit het open science-programma van de instelling. Stel een eenvoudige begroting op van de verwachte kosten en bekijk op welke wijze je hiervoor tegemoetkoming kunt krijgen.

Kosten voor ondersteuning

Afgezien van een eventuele financiële tegemoetkoming voor auteurs, zijn er ook andere (bescheiden) kosten bij het maken van een open tekstboek.

Het gaat om het inhuren van:

- een eindredacteur
- een vormgever
- een ontwerper voor het herontwerp van figuren
- productie van videomateriaal
- eventuele kosten voor het gebruik van een tool

Sommige instellingen betalen de kosten voor het inhuren van professionals vanuit een project, bijvoorbeeld een open science-programma. Je kunt externe professionals inhuren, maar denk ook aan de expertise die zich binnen de instelling bevindt. De TU Delft werkt veel met student-assistenten. Zij worden voor 40 tot 80 uur ingehuurd om de content geschikt te maken voor open publicatie.

De TU Delft Library ondersteunt het proces van copyright clearance globaal en besteedt het gedetailleerde werk uit aan student-assistenten. Kosten worden betaald vanuit het open science-programma. De bibliotheek begroot de volgende kosten voor het inhuren van externe ondersteuning:

Copyright clearance	40-80 uren (500-1000 euro) voor de inhuur van een student-assistent (gaat het om minder dan 20 uur werk, dan kun je dit als auteur beter zelf doen)
Herontwerp van figuren	1,5 uur (37 - 45 euro) per figuur, voor een student-assistent
Redigeren	750-1400 euro voor een eindredacteur

Bij de VU ondersteunt de universiteitsbibliotheek het proces van copyright clearance. Uitgaven voor video worden bekostigd uit interne budgetten. Alleen voor het inhuren van een tekenaar is budget voor nodig. De VU werkt niet met vormgevers.

Tegemoetkoming aanvragen

Een kleinschalig project hoeft niet duur te zijn. Bij een groter project is het zinvol om binnen je instelling een tegemoetkoming te vragen voor de tijd die je eraan spendeert. Dat kan op verschillende manieren:

- Het open tekstboek kan (onderdeel van) een onderzoeksproject zijn van een lectoraat (hbo) of een onderzoeksgroep (wo). Zorg dat je er in dat kader bijvoorbeeld één dag in de week aan mag werken.
- Het boek kan in het kader van docentprofessionalisering of deskundigheidsbevordering worden geschreven. De meeste instellingen hebben regelingen om docentprofessionalisering te bevorderen op het gebied van onderwijsinnovatie met ict. Bespreek met je leidinggevende en/of de HR-afdeling of het maken van een open tekstboek binnen de regeling valt.
- Sommige instellingen organiseren projecten rondom open onderwijs of open science en stellen daaruit budget beschikbaar voor het maken van open leermaterialen.

Andere financieringsmogelijkheden

- Is er een beroepsvereniging of vakcommunity? Het is goed mogelijk dat deze wil bijdragen aan de kosten, zeker als het open tekstboek een hiaat opvult in de collectie open leermaterialen of naslagwerken in het vakgebied. Het is sowieso verstandig om

een beroepsvereniging of vakcommunity in een vroeg stadium op de hoogte te brengen van de plannen voor een open tekstboek en betrokken te houden bij de totstandkoming. Het loont ook de moeite om onderzoeksfondsen binnen het vakgebied aan te schrijven.

- Speel in op het moment: een curriculumherziening is bijvoorbeeld een goede aanleiding om een open tekstboek te gaan gebruiken in een vak. Wellicht is er door de herziening meer budget en/of tijd beschikbaar voor docenten om nieuwe content te creëren.

Potentiële impact bepalen

● → MOGELIJKE ACTIE

Maak een lijst met prestatie-indicatoren om de potentiële impact van het boek te kunnen bepalen. Denk aan het aantal gebruikers, aantal downloads, aantal keer hergebruikt, ratings, et cetera.

Prestatie-indicatoren

Start bij het doel dat je hebt geformuleerd. Wat wil je met het boek bereiken? Hoe wordt bepaald of het open tekstboek een succes is? Schrijf een aantal meetbare prestatie-indicatoren op. Denk aan het aantal gebruikers, aantal downloads, aantal keer hergebruikt, ratings, et cetera.

Sommige indicatoren zullen eerder kwalitatief van aard zijn. De volgende prestatie-indicatoren zeggen achtereenvolgens iets over de openheid, de meerwaarde voor het onderwijs en de wijze van hergebruik.

- Is het open tekstboek laagdrempelig in gebruik voor docenten? Hoe makkelijker (delen van) het boek te vinden en te hergebruiken zijn, hoe eerder andere docenten het zullen gebruiken. Dit gaat onder meer over goede metadatering: een medewerker van de bibliotheek kan je hierbij ondersteunen.
- Is het goed modulair inzetbaar? Hiervoor is het bestandsformaat van belang. Een PDF is een gangbare vorm van een open tekstboek, maar PDF's zijn niet zomaar te bewerken. HTML is makkelijker aanpasbaar, maar vereist wel kennis van HTML. Een PDF die wordt aangeleverd met de LaTeX broncode is ook goed aanpasbaar. Daarnaast zijn het .docx-formaat en online teksteditors zoals Google Docs geschikt om content te hergebruiken.
- Ondersteunt het open tekstboek studenten in het behalen van hun leerdoelen? Maakt het leren over het betreffende onderwerp beter, makkelijker, aantrekkelijker dan vóórdat het boek verscheen?

- Wat is de mate van interactiviteit van het boek? Je zou kunnen zeggen dat je meer uit de voordelen van een online boek haalt naarmate je meer interactiviteit toevoegt.
- In hoeverre is er sprake van integratie in de digitale leeromgeving? Dit zegt iets over het gemak waarmee docenten het boek in het vak kunnen inzetten en het gemak waarmee studenten toegang krijgen tot het boek. Integratie in de digitale leeromgeving is geen must.
- Hoe wordt het hergebruikt? Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat docenten alleen bepaalde onderdelen van het boek in hun eigen lessen inzetten, of juist dat het complete boek een gangbaar studieboek binnen een bedrijf wordt.

Checklist potentiële impact

Stel een checklist op om de potentiële impact van een project te bepalen.

- Schat de toepasbaarheid binnen en buiten de universiteit in. Is het bedoeld voor een enkel vak, of zijn er meerdere faculteiten die dit boek kunnen en willen gebruiken?
- Zijn er vergelijkbare opleidingen in Nederland die dit boek ook kunnen gebruiken?
- Is het boek in potentie ook inzetbaar als naslagwerk voor het werkveld?
- Hoeveel studenten denk je dat er mee in aanraking komen? Denk aan studenten in je eigen vak, en studenten van andere opleidingen/instellingen die dit boek gebruiken. Beperk je wel tot de vakken en opleidingen waarvan je zeker weet dat ze het boek gaan toepassen.
- In hoeverre werk je samen met andere instellingen in binnen- en buitenland? Hoe meer instellingen betrokken zijn bij de totstandkoming van het open tekstboek, hoe meer instellingen het boek ook gaan gebruiken. Veel instellingen direct betrekken is de snelste manier om het boek breed toegepast te krijgen.
- In welke taal schrijf je het boek? De toepassing van een Nederlandstalig boek is fundamenteel kleiner is dan een Engels boek vanwege de hoeveelheid mensen die het kunnen lezen.
- Wat is de voorgestelde tijd/geld-investering?
- Gaat het om innovatieve content? Maak je gebruik van simulaties, video, software? Hoe meer innovatief en divers de content is, hoe meer het zich onderscheidt van al bestaande content.
- Hoe open is het? Wat zijn de gebruikersrechten volgens de Creative Commons-licentie? Hoe zorg je ervoor dat het herbruikbaar is?
- Hoe groot is de academische waarde van het boek? In welke mate is er vraag naar een open tekstboek over dit onderwerp? Heb je een analyse gemaakt van wat er beschikbaar is in het kennisdomein en hoe dit daar dan een specifieke aanvulling op is? Is het uniek of is het een herinterpretatie? Is er een opleiding/vak dat niet goed loopt doordat dit boek er niet is?

Integratie in onderwijs

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Een open tekstboek biedt meer mogelijkheden tot interactie met de lezer dan een papieren studieboek. Maak hiervan optimaal gebruik door te schrijven vanuit leerdoelen. Schakel eventueel een instructional designer/onderwijskundige in om de leerdoelen te bepalen en de vertaling hiervan naar presentatiewijze (vormen van content, interactie).

De tool [Kies wijzer je digitaal leermateriaal](#) geeft een beeld van hoe diverse vormen van content leerdoelen en leeractivisten kunnen ondersteunen.

Houd de afwisseling tussen de hoofdstukken in de gaten. Bedenk welke leeractiviteiten passen bij de inhoud van de tekst. Overweeg om ieder hoofdstuk te laten beginnen met een beschrijving van het leerdoel en te beëindigen met een aantal vragen ter zelfreflectie.

Neem de leerdoelen mee in de opzet van het boek en verdeling van de hoofdstukken in het spreadsheet, zodat er goed overzicht is van welke leerdoelen per hoofdstuk worden behaald.

Schakel eventueel een instructional designer in om de opbouw van de stof en leeruitkomsten te bespreken.

Het is mogelijk om studenten een actieve rol te geven bij de bewerking van het open teksboek. Zoals bijvoorbeeld de inhoud van het boek te updaten, door bepaalde nieuwe wetenschappelijke inzichten te verwerken. BCCampus in Canada biedt een [inspirerend voorbeeld](#). Uit de publicatie blijkt dat studenten niet alleen de stof beter hebben begrepen omdat zij er actiever mee aan de slag zijn gegaan, maar ook dat het taalgebruik van medestudenten goed aansluit bij de behoeften van studenten.

Overweeg om het open tekstboek in een pilot in een van de cursussen in te zetten om studentenfeedback op te halen. Het is goed om dit vroeg in de voorbereidingsfase te bepalen. Zo kun je al tijdens de contentproductie of tijdens het publicatieproces het integrale tekstboek, of delen hiervan, uitproberen in een cursus.

Opbouw bepalen

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Nu je de eigen en bestaande externe content hebt geïnventariseerd, kun je bepalen op welke manier je het boek wil opbouwen. Maak een concept-inhoudsopgave en stel vast waar je misschien nog materiaal mist. Is er evenwicht in de hoofdstukopbouw?

'Door het schrijven van een open tekstboek moet je de routine die je in de les opbouwt, verbreken. Kan het beter dan wat ik al die tijd sta te beweren? Zijn er nieuwe ontwikkelingen in het vakgebied? Je leert goed formuleren. Hoe ga ik dit vertellen? Wat is de juiste opbouw? Moeten de hoofdstukken los te gebruiken zijn of is er sprake van een olopende lijn? Al die kennis gebruik je weer in je onderwijs, dat daardoor een nieuwe ontwikkeling doormaakt.'

Peter Becker, docent informatiemanagement aan de Haagsche Hogeschool en één van de auteurs van het open tekstboek [Maak het vindbaar](#).

Zie hier [een voorbeeld](#) van een hoofdstuk met omschreven leerdoelen.

Eigen content verzamelen

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Verzamel alle eigen content die je in de loop der jaren hebt gemaakt over de onderwerpen die in het boek aan de orde komen. Inventariseer in hoeverre de eigen content moet worden aangepast. Denk hierbij aan teksten herschrijven en figuren vervangen of herontwerpen.

Gebruik een spreadsheet of een andere lijst waarin je bijhoudt welke acties er te doen zijn, zoals 'tekst herschrijven' en 'figuur vervangen' en wat de status is van iedere actie. Bij een boek met veel figuren is het raadzaam om een aparte lijst bij te houden van alle figuren en de status per figuur.

Externe content inventariseren

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Gebruik het overzicht van de hoofdstukken om te bepalen welke externe content er nodig is. Maak een overzicht van materialen die je zo kunt hergebruiken, wat er beschikbaar is dat je met aanpassing kunt gebruiken, en wat er niet is en wat je echt zelf zal moeten gaan maken.

Modulariteit bepalen

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Het verdient aanbeveling om het boek modulair van opzet te maken. Dit maakt inzet in het onderwijs eenvoudiger, omdat een andere docent niet een heel boek hoeft te integreren, maar kan werken met hoofdstukken. Modulariteit zit ook in de vorm: teksten die veel verwijzen naar andere delen van het boek, zijn moeilijk los te gebruiken.

'Maak het vindbaar is een vrij specialistisch boek, waarvan studenten vaak maar een paar hoofdstukken nodig hebben. Het voelde niet goed om ze het hele boek te laten kopen.'

Peter Becker, docent informatiemanagement aan de Haagsche Hogeschool en één van de auteurs van het open tekstboek [Maak het vindbaar](#).

Soorten content bepalen

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Maak het boek zo interactief mogelijk. Ga uit van de leerdoelen om te bepalen welke soorten content je nodig hebt: video, opdrachten, software, data, tekst, et cetera. Schakel eventueel een instructional designer in die je kan helpen om geschikte content bij de leerdoelen te kiezen.

Keuze voor contentsoort

Formatieve toetsen geven lezers niet alleen een indicatie hoe goed ze de stof kennen, ze laten ook zien of het boek aanpassingen behoeft: scoren veel lezers slecht op dezelfde toetsvraag, dan is dat een indicatie dat de uitleg over dit onderwerp wellicht beter kan - of dat de toetsvraag verbetering behoeft natuurlijk.

De Versnellingszone Naar digitale (open) leermaterialen ontwikkelde de tool [Kies wijzer je digitaal leermateriaal](#). Deze tool verbindt leerdoelen en didactische werkvormen aan geschikte vormen van open leermaterialen.

Tips:

- Vooral belangrijk bij het gebruik van video's is dat de video 'embedded' moet zijn in het open tekstboek, zodat de lezer niet hoeft door te klikken naar een ander platform.
- Door videos van ondertiteling te voorzien, kunnen ze makkelijk worden bekeken in openbare ruimtes, zonder dat de gebruiker een koptelefoon nodig heeft.
- Plaats QR-codes of tiny urls in een papieren tekstboek, zodat lezers een video kunnen inladen in het 'tweede scherm'.
- Overleg met een instructional designer over video's embedden in het tekstboek.

Annotaties

Bedenk of het tekstboek baat heeft bij de mogelijkheid om annotaties toe te voegen. Het kan behulpzaam zijn voor studenten om hun eigen vragen en opmerkingen bij de tekst te kunnen zetten. Er zijn ook tools waarmee je annotaties voor anderen zichtbaar maakt. Hiermee kunnen studenten bijvoorbeeld met elkaar de inhoud van de content bediscussiëren of vragen achterlaten voor de docent. [hypothesis.is](#) is een geschikte tool voor publieke/sociale annotaties. De keuze voor een annotatiemogelijkheid heeft invloed op de keuze voor het publicatieplatform, want dit moet de tool wel ondersteunen.

Introductievideo

Overweeg om ieder hoofdstuk te beginnen met een introductievideo. De auteur van het hoofdstuk legt daarin kort uit waar het hoofdstuk over gaat. Dit is niet alleen een prettige manier om in een onderwerp te duiken, het geeft ook letterlijk een gezicht bij de tekst.

Toegankelijkheid

Het hoger onderwijs moet zo inclusief en toegankelijk mogelijk zijn, daarvoor zijn [wettelijke kaders](#) vastgelegd. De [eisen voor digitale toegankelijkheid](#) zijn ook van toepassing op open tekstboeken die vanuit de instelling worden gemaakt.

Een aantal richtlijnen, voornamelijk afkomstig uit de brochure '[Verbeteren digitale toegankelijkheid in het hoger onderwijs](#)' (2020, PDF) van Het Expertisecentrum inclusief onderwijs (ECIO):

- Studenten met autisme, ADHD en andere cognitieve beperkingen zijn gebaat bij rustige webpagina's met duidelijk leesbare teksten en een heldere structuur.
- Slechthziende studenten zullen vaak de teksten op het scherm willen vergroten. Voor hen is tevens een goed contrast van belang.
- Blinde studenten gebruiken hun eigen brailleleesregel of voorleessoftware om de inhoud van een webpagina te 'lezen'. Alles wat niet in tekst wordt weergegeven, missen zij. Zorg daarom voor een tekstuele equivalent van afbeeldingen, tabellen, video's, knoppen, en formules.
- Navigeren op het scherm moet mogelijk zijn met alleen het gebruik van het toetsenbord. Een blinde student kan geen cursor zien en dus ook geen muis gebruiken. Ook mensen met een motorische beperking gebruiken soms alleen het toetsenbord of hulpmiddelen om online te werken. Een eenvoudige en consistent toegepaste paginaopbouw en het gebruik van de 'koppenstructuur' in teksten zijn een voorwaarde om met een toetsenbord te kunnen navigeren.
- Veel dove mensen gebruiken bij voorkeur gebarentaal om te communiceren. Nederlands is niet hun moedertaal. Net als voor andere studenten voor wie Nederlands de tweede taal is, is de begrijpelijkheid van teksten voor hen dus heel belangrijk.
- Zorg dat er transcriptie en/of ondertiteling bij video en audio beschikbaar is. Dit is ook fijn voor studenten die in een drukke ruimte moeten werken en geen koptelefoon tot hun beschikking hebben.

Outputformat vaststellen

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Er zijn verschillende bestandsformaten gangbaar voor open tekstboeken, waaronder PDF, EPUB en HTML. Je hoeft je niet tot een bestand te beperken: sommige publicatieplatforms maken het makkelijk om het boek direct in verschillende formaten te publiceren.

Bedenk dat wat in de ene vorm goed werkt, niet per se werkt in de andere: als je ervoor kiest om ook een printversie beschikbaar te stellen, dan hebben studenten QR-codes of verkorte URL's nodig om toegang te krijgen tot audiovisuele content. En als je graag wil dat een boek veel wordt hergebruikt, dan is het niet handig om je te beperken tot een PDF-formaat. HTML is makkelijker aanpasbaar, maar alleen voor docenten met kennis

van HTML. Een PDF die wordt aangeleverd met de LaTeX broncode is ook goed aanpasbaar. Daarnaast is het .docx-formaat en online teksteditors zoals Google Docs handig voor laagdrempelig hergebruik. De VU heeft goede ervaringen met de toepassing van [Wikiwijs Maken](#) om een open tekstboek direct in verschillende formaten te publiceren.

Formaat	Te lezen via
PDF	Adobe Reader
HTML	een internetbrowser
EPUB	ereaders (behalve Kindle), iPhone en Android apps, Firefox- en Chrome-extensies, Google Play books
MOBI (.AZW3)	Kindle eBook

Voor voorleessoftware wordt EPUB over het algemeen als het meest toegankelijk beschouwd.

Platform selecteren

→ NOODZAKELIJKE ORGANISATIESTAP

Kies een platform dat voldoet aan jouw of jullie eisen op het gebied van taal, beschikbaarheid van bestandsformaten, prijs en samenwerkingsmogelijkheden. Laat je informeren door een bibliotheekmedewerker over de mogelijkheden.

'Het platform moest behalve zeer interactief en multimediaal ook gebruikersvriendelijk zijn voor studenten. We willen ze niet het halve internet over sturen - alle informatie moeten ze in één veelomvattend tekstboek kunnen vinden. Het open source platform Pressbooks bleek aan al onze eisen te voldoen.'
Myroslava Zhuk, specialist wetenschappelijke informatie bij de universiteitsbibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen

Overwegingen bij het kiezen van een publicatieplatform:

- In welke taal of talen is het platform beschikbaar? Werk je met een internationale groep auteurs, dan is een Nederlandstalig platform onhandig.
- In welke bestandsformaten is het open tekstboek na publicatie beschikbaar? Als een publicatieplatform alleen PDF-formaat aanbiedt, beschik je over een open tekstboek dat niet makkelijk aanpasbaar is voor anderen.
- Is er kennis van HTML nodig om het platform te kunnen gebruiken? Een platform dat kennis van HTML vereist, is alleen handig als alle deelnemende docenten over deze kennis beschikken.
- Is het mogelijk om met meerdere auteurs tegelijk samen te werken? Sommige platforms bieden toegang via één auteursaccount. Dat is niet handig als je met een team van 65 mensen aan een open tekstboek werkt.
- Hoe duur is de tool? Er bestaan gratis publicatieplatforms en er zijn platforms die een beperkte gratis versie en een duurdere uitgebreide versie aanbieden. Voor sommige platforms moet een instellingsbrede licentie worden aangeschaft.

Als projectorganisatie kun je ervoor kiezen om het platform alleen te gebruiken voor de publicatie, en de samenwerking te organiseren in een online samenwerkingsomgeving zoals Microsoft Teams, of om hoofdstukken naar elkaar sturen per mail. Houd er wel rekening mee dat een samenwerking per mail problemen kan opleveren met versiebeheer, omdat er op den duur verschillende versies van hoofdstukken in omloop zijn. De instellingsbibliotheek of de ict-afdeling kan adviseren over geschikte schrijf- en samenwerkingssoftware.

Sommige instellingen hebben al een instellingsbrede keuze voor een platform gemaakt. Zo ondersteunt de VU werken met [Wikiwijs Maken](#). De ondersteuners van de TU Delft laten docenten een keuze maken voor een platform waarmee de TU Delft ervaring heeft op basis van een afweging van de voor- en nadelen.

De volgende platforms worden veel gebruikt:

- [Pressbooks](#)
- [Sunbird](#)
- [Wikiwijs Maken](#)
- [OpenStax](#) (HTML kennis nodig, niet met meerdere auteurs tegelijk samenwerken, zijn nu aan het migreren naar google docs)
- [Overleaf](#) (voorheen:WriteLaTeX)

Toegangsrechten bepalen

● → MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Het toegang verlenen tot het publicatieplatform kan door de auteurs zelf worden gedaan, of worden geregeld door ondersteuners van de bibliotheek. Bedenk goed wie toegang moet krijgen in welke rol.

Wie krijgt welke toegangsrechten?

Publicatieplatforms bieden de mogelijkheid om te differentiëren in toegangsrechten. In sommige rollen kun je alleen lezen, in andere rollen ook teksten van anderen aanpassen. Bij een kleine projectgroep zitten alle auteurs in de redactie en heeft het dus weinig zin om verschillende toegangsrechten te organiseren. Wel is het van belang dat meelezers, ondersteuners en copy-editors de juiste rechten krijgen om met het boek te kunnen interacteren.

Contentcontracten verzamelen

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Mogelijk bestaan er instellingsbrede afspraken met uitgevers over hergebruik. Een medewerker van de bibliotheek bekijkt welke bestaande content kan worden overgenomen of hergebruikt. Let ook op contracten die bij eerdere publicaties zijn afgesloten!

Let goed op of en hoe de content eerder is gepubliceerd, bijvoorbeeld in een reader of een eigen boek. Welke contracten zijn er indertijd afgesloten met de uitgever? Stel dat een open tekstboek moet worden gemaakt op basis van een bestaande reader. Als de reader wordt gedrukt bij een uitgeverij, is het mogelijk dat daarbij afspraken zijn gemaakt over het eigenaarschap van de teksten en dat je de content niet zomaar open kunt publiceren.

Auteursrechten- en similaritycheck

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

De auteursrechtencheck van de bibliotheek is een inventarisatie van wat er allemaal dient te gebeuren om de content geschikt te maken voor open publicatie. Niet alle content die je toepast in je vak, kun je namelijk zomaar open publiceren.

Onbedoelde overtredingen van het auteursrecht

Voor het onderwijs, inclusief de digitale leeromgeving, gelden vrijstellingen die niet gelden voor publicatie in het openbaar. Alle content die in een open tekstboek wordt gebruikt, moet rechtenvrij zijn, of er moet schriftelijke toestemming zijn om de e content opnieuw te gebruiken. Het komt vaak voor dat auteurs onbedoeld en onbewust iets kopiëren dat ze niet zomaar kunnen hergebruiken. Ook kan het zijn dat een auteur denkt dat hij het auteursrecht heeft op zijn eigen boek, maar dat dit uiteindelijk toch niet blijkt te zijn. Om dure onderhandelingen met uitgevers om de rechten af te kopen te voorkomen, is het zaak om vooraf heel nauwkeurig alle bestaande content te controleren op auteursrechten.

Similaritycheck

Om te voorkomen dat je per ongeluk teksten hergebruikt die niet zomaar te hergebruiken zijn, moet er een similaritycheck plaatsvinden. Deze stap zal de ondersteuner van de bibliotheek voor je uitvoeren met behulp van plagiaatsoftware.

Auteursrechten op eigen materiaal

Leermaterialen die worden gemaakt door een docent met een aanstelling aan een hoger-onderwijsinstelling, zijn eigendom van de instelling. Docenten zijn zich er niet altijd van bewust, maar het auteursrecht van een open tekstboek ligt dus bij de instelling. Sommige instellingen, met name universiteiten, kiezen ervoor om het auteursrecht van open tekstboeken bij de docenten te leggen. Het auteursrecht van onderzoek ligt immers ook bij onderzoekers en niet bij de instelling. Vraag na bij de bibliotheek hoe dit is geregeld bij jouw instelling. Vraag ook of de keuze voor de Creative Commons-licentie bij de auteurs ligt of dat de instelling dit al heeft bepaald.

Animatie digitale leermaterialen NL van het Versnellingsplan Onderwijs-innovatie met ICT.

Er is een aantal bruikbare informatiebronnen die auteursrechtelijke kwesties rondom open leermaterialen behandelen. Meer informatie over auteursrechten vind je in de [LibGuide](#) van de VU en op auteursrechten.nl

Eigenaarschap beleggen

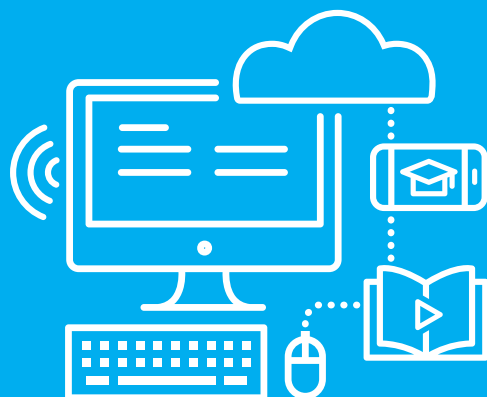
→ NOODZAKELIJKE ORGANISATIESTAP

Het eigenaarschap van het open tekstboek moet worden belegd. Wie houdt het boek in de toekomst up-to-date? Wie let erop dat de links over vijf jaar nog werken? Wie bepaalt er wat er met het open tekstboek gebeurt als het niet meer in een vak wordt gebruikt?

Vaak zal de projectcoördinator/projectmanager als eigenaar worden bestempeld. Spreek af wat er gebeurt als diegene een baan bij een andere instelling krijgt, met pensioen gaat et cetera.

FASE CONTENTPRODUCTIE

CC-licentie kiezen

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Open tekstboeken worden aangeboden onder een Creative Commons-licentie. Deze licentie geeft aan wat anderen met het boek mogen doen en onder welke voorwaarden. Bij het kiezen van een geschikte CC-licentie kan de bibliotheek adviseren.

Bij een gepubliceerd open tekstboek is er net als bij commercieel lesmateriaal sprake van auteursrecht. Ook open tekstboeken hebben een auteursrechtenhouder. Een open tekstboek wordt echter gepubliceerd zodat anderen ermee kunnen werken, het verder kunnen verspreiden, kunnen bewerken en eventueel nieuwe versies ervan kunnen publiceren. Als auteursrechtenhouder zou je normaal gesproken voor dit type hergebruik van jouw tekstboek expliciet toestemming moeten verlenen. Dit is natuurlijk niet wenselijk. Om dit te voorkomen, worden open tekstboeken doorgaans ook gepubliceerd met een Creative Commons (CC)-licentie.

Een CC-licentie is een aanvullende licentie, die iedereen de mogelijkheid geeft om - onder voorwaarden - hoofdstukken te bewerken en opnieuw te verspreiden, zonder daarvoor expliciet toestemming te hoeven vragen aan de rechtenhouder. Dit helpt docenten om onderdelen van een open tekstboek eenvoudig kunnen hergebruiken in hun vak, of om delen uit bestaande open tekstboeken te gebruiken bij het schrijven van een eigen open tekstboek.

Bij het schrijven van een open tekstboek is het raadzaam om in een vroeg stadium te beslissen wat voor een CC-licentie je wil hanteren voor jouw open tekstboek, omdat dit ook implicaties kan hebben voor de manier waarop je het boek verspreidt. Daarnaast is het belangrijk om bij de bibliotheek van jouw instelling te rade te gaan wat het instellingsbeleid rondom open lesmateriaal is.

Er zijn zes typen licenties, met verschillende aanvullende voorwaarden voor hergebruik:

1. **CC-BY:** Materialen met licentie mogen naar gelang gebruikt, bewerkt of verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron.
2. **CC-BY-SA:** Materialen naar gelang gebruikt, bewerkt of verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron. Als deze materialen onderdeel worden van een nieuw werk, moet dit werk ook de CC-BY-SA licentie dragen
3. **CC-BY-ND:** Materialen met licentie mogen naar gelang verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron. Het is niet toegestaan om enige bewerking toe te passen op deze materialen, of om de materialen te verwerken in andere publicaties.

4. **CC-BY-NC:** Materialen naar gelang gebruikt, bewerkt of verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron. De materialen mogen echter op geen enkele manier commercieel verhandeld worden, of onderdeel zijn van een commercieel product.
5. **CC-BY-NC-SA:** Materialen naar gelang gebruikt, bewerkt of verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron. De materialen mogen echter op geen enkele manier commercieel verhandeld worden, of onderdeel zijn van een commercieel product. Als deze materialen onderdeel worden van een nieuw werk, moet dit werk ook de CC-BY-NC-SA licentie dragen.
6. **CC-BY-NC-ND:** Materialen met licentie mogen naar gelang verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron. De materialen mogen echter op geen enkele manier commercieel verhandeld worden, of onderdeel zijn van een commercieel product. Het is niet toegestaan om enige bewerking toe te passen op deze materialen, of om de materialen te verwerken in andere publicaties.

Meer informatie over Creative Commons licenties vind je hier: creativecommons.org/licenses/?lang=nl

Dit is een online tool voor het correct verwijzen naar CC-gelicenceerd materiaal: www.openwa.org/open-attrib-builder

Het stappenplan [Kennismaking open leermaterialen](#) van SURF geeft een overzicht van de bouwstenen waaruit een Creative Commons-licentie bestaat.

Aanvullende open leermaterialen

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Wellicht is er al veel meer bestaand materiaal over het onderwerp beschikbaar dan wat je zelf hebt verzameld. Zoek op platforms voor open leermaterialen naar geschikte aanvullende content. De bibliotheek kan je hiermee helpen.

Het stappenplan [Kennismaking open leermaterialen](#) van SURF wijst je in drie stappen op weg met hergebruik van leermaterialen van anderen: zoeken en vinden, beoordelen en toepassen.

Zoekcriteria

Dit [werkblad](#) beschrijft een stappenplan voor het zoeken naar open content. Om tot de juiste zoekcriteria te komen, begin je bij de leerdoelen waaraan te vinden content bijdraagt. Welke sleutelwoorden horen er bij deze leerdoelen? Dit zijn je zoekcriteria.

Hier volgt een opsomming van openbare zoekportalen voor:

Open tekstboeken

Universiteit Penn State houdt een [overzicht](#) bij van platforms met open tekstboeken van hoge kwaliteit.

Open Cursusmateriaal

- [edusources](#) voert een gelijktijdige zoekopdracht uit in repository's voor Nederlands- en Engelstalige leermaterialen uit het Nederlandse hoger onderwijs.
- [OER Metafinder](#) voert een gelijktijdige zoekopdracht uit in 21 verschillende bronnen van open educatief materiaal, waaronder [BC Campus](#), [Directory of Open Access Books \(DOAB\)](#), [Merlot](#), [OER Commons](#), [OpenStax](#), [Open Textbook Library](#).
- [OASIS](#) (Openly Available Sources Integrated Search) voert een gelijktijdige zoekopdracht uit in 97 verschillende bronnen van open educatief materiaal, waaronder [BC Campus](#), [Directory of Open Access Books \(DOAB\)](#), [OpenStax](#), [Open Textbook Library](#), [Suny OER Services](#), [TU Delft Open Course Ware](#), [TU Delft Open Books](#).

Afbeeldingen, foto's en/of video's, in alfabetische volgorde

- [Europeana](#)
Europeana biedt toegang tot meer dan 50 miljoen afbeeldingen, video's, tekst en meer. Met zoek- en filtertools, en licentie-informatie.
- [Free Stock Photos.biz](#)
Gratis foto's in het publieke domein (geen auteursrechten) of met CC-licentie. De afbeeldingen waarvoor betaald moet worden zijn gemarkeerd met een watermerk.
- [OASIS](#) (Openly Available Sources Integrated Search)
Voert een gelijktijdige zoekopdracht uit in 97 verschillende bronnen van open educatief materiaal, waaronder [Librivox](#) (audiobooks), [Phet](#) (interactieve simulaties), [Wisc-online](#) (afbeeldingen, animaties, audio en video clips) en [TED](#) (presentaties).
- [Pexels](#)
Foto's en video's met CCO licentie.
- [Pixabay](#)
Gratis foto's, illustraties, vectoren en video's.
- [Techniek Beeldbank](#)
Gratis te downloaden afbeeldingen en video's van leren en werken in de technologie.

- [Unsplash](#)
Gratis hoge resolutie foto's met CCO licentie.
- [Videezy](#)
Gratis HD-beeldmateriaal en video's. Vergeet niet de licentie-informatie te controleren.
- [Wikipedia](#)
Bijna alle afbeeldingen op Wikipedia zijn voorzien van een CC-licentie en herbruikbaar. Meer websites zijn te vinden op de [Free material](#) pagina.

Voor het vinden van open materialen kun je ook de [libguide](#) van het steunpunt Leer-materialen en auteursrecht van de Vrij Universiteit Amsterdam raadplegen, of wellicht een libguide van je eigen instellingsbibliotheek.

Gebruik van open content

Wanneer je gebruikmaakt van open bronnen die je online hebt gevonden, zorg er dan voor dat je naar de bron verwijst. Als je afbeeldingen van internet gebruikt, is het belangrijk dat volstrekt duidelijk moet zijn:

- wie de maker is,
- waar op het internet de betreffende afbeelding te vinden is,
 - als het auteursrecht van belang is, wie het auteursrecht heeft en of je de afbeelding mag gebruiken (bijv. via een gebruikslicentie of verkregen toestemming van de recht-hebbende).
- Vermeld in ieder geval de auteur, het publicatiejaar, de brontitel en de link naar de bron.
- Je kunt ook de [Attribution Builder](#) gebruiken om de referentie te genereren. Meer regels over het verwijzen naar online afbeeldingen vind je in de [libguide](#) van de UU. Ondersteuners van jouw instellingsbibliotheek kunnen je helpen met correcte bronvermeldingen.

Zie ook [deze handreiking](#) voor het toevoegen van afbeeldingen.

Aanpassen van open content

Let op de licentie bij het open materiaal. Houd je aan de voorwaarden die daarin staan! Let ook op versies van je bron. Geef aan waarom je de oorspronkelijke versie aanpast. In het onderschrift bij de figuur benoem je de bron of schrijf je 'this is a derivative of...'. In de backmatter van het boek (alle informatie die ná de daadwerkelijke content in het boek staat) kun je een auteursrechten-sectie opnemen waarin je een overzicht kunt geven van de bronnen en aanpassingen van figuren.

Auteursrechtencheck op materiaal

● → MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Een studieboek geschikt maken voor open publicatie betekent dat alle citaten en noten in orde moeten zijn en dat alle gebruikte materialen, zoals afbeeldingen, audio- en video-bestanden, grafieken en formules, rechtenvrij zijn en open mogen worden gedeeld of hergebruikt. Nagaan of er auteursrecht rust op een werk, kan een aardige opgave zijn. De bibliotheek kan hierbij helpen.

Op auteursrechten.nl staan de basisregels voor het hanteren van auteursregels uitgelegd. Bekijk deze pagina voordat je gaat schrijven, zodat je alvast weet waarmee je rekening moet houden. Schakel bij twijfels een medewerker van de instellingsbibliotheek in.

De VU en de TU Delft beschikken over een ondersteuningsloket voor auteursrechtenkwesties, dat wordt bemand door bibliotheekmedewerkers. De copyright desk van de TU Delft hanteert de volgende methode om tot volledig open content te komen.

1. Een similaritycheck (gelijkenisdetectie) van alle teksten met behulp van plagiaatsoftware Turnitin. Tekst die niet door deze check komt, moet worden herschreven door de auteur.
2. Een auteursrechtenexpert bekijkt hoe in de content wordt gerefereerd naar plaatjes, bronnen, figuren, eigen werk en werk van anderen. Daarop volgt een adviesgesprek met de auteur, waarin de expert laat zien welke auteursrechtenproblemen het werk bevat.
3. Hergebruik van tekst waarop het auteursrecht van toepassing is, is mogelijk door het in de vorm van een citaat te gieten, of de tekst te parafraseren, uiteraard met bronvermelding.
4. Visuele zaken leveren de grootste uitdagingen op.
 - a. Wanneer is iets een artistiek werk? Een vectordiagram is dat niet. Een schematische weergave van een wetenschappelijk concept is ook geen artistiek werk. Dergelijke afbeeldingen kunnen worden opgenomen in het open tekstboek.
 - b. Een grafiek is echter wel een artistiek werk, als de volledige opmaak wordt overgenomen uit een commercieel boek. Dat mag niet. Zie [deze handleiding](#).
Wat wel kan:
 - Toestemming vragen ([voorbeeld](#)) om de grafiek te hergebruiken. In principe is hergebruik in orde als de auteur of fotograaf schriftelijk toestemming geeft. Het auteursrecht gaat boven het commercieel recht. Het auteursrecht gaat boven het commercieel recht. Met deze voorbeeld-sjablonen ([in het Nederlands](#) en [in het](#)

[Engels](#)) vraag je om toestemming voor het hergebruik van een Creative Commons afbeelding CC BY-SA in een open tekstboek met de licentie CC BY-NC-SA.

- Als citaat gebruiken (meestal is dit bij afbeeldingen een minder geschikte optie)
- Een exclusieverklaring opnemen. In dat geval geef je in het colofon aan dat alles in het boek is gelicenseerd als open, met uitzondering van deze afbeelding.
- Een schematische weergave laten herontwerpen. Een schematische weergave uit een commercieel studieboek kun je niet zomaar gebruiken, maar kan wel de basis vormen om het achterliggende wetenschappelijke concept weer te geven in een nieuwe afbeelding. Schakel hiervoor een ontwerper in.
- Verwijzen naar een video via een link. Dit mag altijd.
- Een auteursrechtelijk beschermde foto vervangen of toestemming vragen om de foto in het open tekstboek op te nemen. Zonder toestemming is een dergelijke foto niet te gebruiken.

De TU Delft organiseert dit proces als volgt: na een algemeen auteursrechtenadvies biedt de bibliotheek aan om een student-assistent in te huren voor 40 tot 80 uur. De student-assistent kamt de ruwe versie van het open tekstboek door, herschrijft citaten en noten zodat ze in orde zijn en neemt het overtekenen van grafieken en dergelijk op zich. Het ontwerpen van nieuwe afbeeldingen valt niet onder deze 40-80 uur.

Sommige instellingsbibliotheken maken op verzoek een auteursrechtenrapport. Hierin staat globaal beschreven hoe in de content wordt gerefereerd naar plaatjes, bronnen, figuren, eigen werk en werk van anderen. De auteursrechtenexpert geeft advies over eventuele auteursrechtenproblemen.

Voortgang bepalen

■ → NOODZAKELIJKE ORGANISATIESTAP

Bekijk de afspraken gemaakt onder [Doorlooptijd en deadlines](#). Zijn ze realistisch? Spreek samen af hoe en wanneer je contact houdt over de voortgang.

Schrijfproces starten

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Afhankelijk van de hoeveelheid bestaande content bij aanvang van de contentproductie kan het schrijfproces maanden in beslag nemen. Zorg dat er vooraf duidelijke afspraken zijn gemaakt die alle auteurs kennen.

Zorg dat alle auteurs bij aanvang van het schrijfproces helder hebben:

- Wat er moet gebeuren en wat de taakverdeling is.
- Welke afspraken er bestaan over de aanpak.
- Welke afspraken er gelden over de schrijfstijl en de structuur van de hoofdstukken.
- Welke afspraken er zijn over een eenduidige citatie-wijze.
- Wat er is afgesproken over het gebruik van afbeeldingen.

Visuele content ontwerpen

● → MOGELIJKE ACTIE

Zijn er nieuwe figuren nodig, zoals grafieken, afbeeldingen, schema's, videomaterialen, et cetera? Schakel een vormgever of tekenaar in en bespreek wat je nodig hebt. De bibliotheek of de vakgroep kan helpen bij het vinden van een vormgever met inhoudelijke kennis.

De TU Delft schakelt voor deze stap de hulp in van studenten. Idealiter zit de student inhoudelijk in de stof zit èn is hij of zij een goed ontwerper, die kan omgaan met Adobe InDesign of Photoshop. In de praktijk worden er meestal twee studenten ingehuurd met verschillende talenten.

Front matter bepalen en verzamelen

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Front matter is alle informatie die vóór de daadwerkelijke content in een boek staat. Soms is dit alleen een titelpagina en een inhoudsopgave, maar je kunt de front matter ook uitbreiden met andere onderdelen.

De front matter van een open tekstboek bevat in ieder geval:

- een titelpagina, waarop staat hoe het boek heet, wie het heeft geschreven en waar en wanneer het is gepubliceerd
- een inhoudsopgave met een overzicht van alle hoofdstukken
- een auteursrechtenpagina die aangeeft welke CC-licentie van toepassing is op het boek

Overweeg om de volgende onderdelen als front matter in het boek op te nemen:

- een [colofon](#), met name wanneer een groot aantal auteurs en ondersteuners aan het boek heeft meegewerkt. Vermeld hierin ook of het boek als printversie beschikbaar is.
- een [reviewstatement](#) dat aangeeft door wie en op welke wijze het boek gereviewd is
- een versiegeschiedenis waarin je bijhoudt welke wijzigingen er zijn geweest aan het open tekstboek
- een voorwoord, waarin de totstandkoming van het boek uit de doeken wordt gedaan
- een dankwoord, waarin iedereen wordt genoemd die aan het boek heeft bijgedragen
- een introductie door een externe expert

Zie de volgende sjablonen:

[Colofon](#)

[Voorwoord](#)

[Dankwoord](#)

Back matter bepalen en verzamelen

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Back matter is alle informatie die ná de daadwerkelijke content in het boek staat, zoals een nawoord, bijlagen en een bibliografie. Neem een feedbackformulier op om de kwaliteit van het open tekstboek te blijven verbeteren.

De back matter van een open tekstboek bevat in ieder geval:

- Een auteursbeschrijving. Dit is een korte beschrijving van de (professionele) achtergrond van de auteur. Deze beschrijving kunnen auteurs zelf aanleveren.
- Auteursrechtuitsluitingen (copyright exclusies), waarin staat vermeld welke teksten, figuren of andere inhoud van het boek specifiek niet mag worden hergebruikt onder de licentievoorwaarden van de creative commons-licentie waarmee het open tekstboek wordt gepubliceerd. In niet-open publicaties staan de auteursrechtenuitsluiting vaak in de front matter ('niets uit deze uitgave' et cetera).
- Een bibliografie

Overweeg om de volgende onderdelen als back matter in het boek op te nemen:

- Een nawoord. Vaak wordt dit toegevoegd aan een nieuwe uitgave van een boek. Het nawoord beschrijft dan wat er na publicatie van het boek is gebeurd, bijvoorbeeld hoe het is ontvangen en ingezet in het onderwijs.
- Een feedbackformulier dat lezers kunnen gebruiken om feedback op het boek aan te leveren. Hiermee verbeter je de volgende versie van het boek.
- Een lijst met afkortingen
- Glossaria, een lijst met termen/vakjargon voor het kennisdomein waarop het boek betrekking heeft.
- een index waarin de lezer snel kan terugvinden welke onderwerpen in welk deel van het boek aan de orde komen.
- Bijlagen, zoals interviews of enquetes die zijn uitgevoerd voor de totstandkoming van het boek.

Auteursrechtencheck op manuscript

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

In de voorbereidingsfase heeft de eerste auteursrechtencheck plaatsgevonden. Deze nieuwe check is een nacontrole, en tevens een check op alle content die later is toegevoegd. De ondersteuner van de bibliotheek zal deze stap voor je uitvoeren.

Similaritycheck op manuscript

● → MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

In de voorbereidingsfase heeft de eerste similaritycheck plaatsgevonden. Deze nieuwe check is een nacontrole, en tevens een check op alle content die later is toegevoegd. Deze stap zal de ondersteuner van de bibliotheek voor je uitvoeren met behulp van software.

Copy-editor inschakelen

● → MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Een copy-editor is redacteur van alle content: teksten, maar ook afbeeldingen, video's, opgaven en toetsen. Hij of zij zorgt ervoor dat alle hoofdstukken ongeveer dezelfde toon hebben, dat de structuur van de hoofdstukken wordt gehandhaafd en dat er eenduidigheid in de schrijfwijze.

De copy-editor kan een ingehuurde professional zijn, zoals een onderwijskundige of een freelance redacteur, maar het kan ook een lid van het projectteam zijn. Behalve de stijl en leesbaarheid zal de copy-editor, of een eindredacteur, de grammatica en de spelling van de teksten controleren en verbeteren. Hanteert de vakvereniging of vakcommunity een vakvocabulaire of een schrijfwijzer? Maak hiervan gebruik.

Meestal zal een redacteur geen inhoudsdeskundige zijn. Dat is een voordeel als je een boek maakt voor mensen die minder voorkennis hebben en die iets van de inhoud moeten opsteken. Als de redacteur een onderdeel moeilijk leesbaar vindt of niet goed begrijpt, dan kun je ervan uitgaan dat een eerstejaars student er ook mee zal worstelen.

Ook al is iemand geen content-expert, dan nog is het wel handig om iemand in te schakelen die enige affiniteit heeft met het onderwerp van het open tekstboek. Een expert op het gebied van technische tekstboeken is veel bruikbaar voor het reviewen van een natuurkundeboek dan iemand die nooit naar wiskundige vergelijkingen kijkt. Een copy-editor met enige vakinhoudelijke kennis vind je via de vakgroep of vakvereniging.

De doorlooptijd voor het werk van de copy-editor is 4-6 weken. Zorg dat de copy-editor een bestandsformaat ontvangt dat makkelijk te redigeren is, zoals een .docx-bestand of een document in Google Docs, of dat hij of zij toegang heeft tot het publicatieplatform.

Peerreviewproces bepalen

● → MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Bespreek als kernteam of je wil dat het boek peer reviews krijgt. Dit is een tijdrovend proces waarvoor je je netwerk moet aanspreken. Je kunt er ook voor kiezen om elkaars hoofdstukken te reviewen.

Bij academische onderzoekspapers wordt een peer review gedaan om de validiteit van de academische methode te controleren. Bij een open tekstboek is hier normaal gesproken geen sprake van en ook geen noodzaak voor. Vanuit hun aanstelling als (universitair) docent zijn de auteurs al content experts. Desondanks is het goed voor de kwaliteit van het boek om vakgenoten te laten meelezen.

Richt een proces in voor het reviewen en redigeren van de hoofdstukken. Eén teamlid is coördinator van de reviews. Kies je voor externe peer reviews, bepaal dan wie er gaat reviewen. De auteurs benaderen zelf de reviewers aangezien zij beschikken over het netwerk binnen hun kennisdomein.

Een boek peer reviewen is een enorme klus. Bedenk of daar iets tegenover kan staan, in de vorm van een beloning en erkenning.

Onderwerpen om te bespreken met het kernteam:

- Wat is de meerwaarde van peer reviews boven feedback van de copy-editor en studenten? Een voordeel kan zijn dat reviewers kennismaken met het boek en mogelijk eerder geneigd zijn het zelf te gaan gebruiken. Een ander voordeel is dat de kwaliteit omhoog gaat als experts de teksten beoordelen.
- Reviewen de peers per hoofdstuk of het gehele boek?
- Welke tool gebruik je voor de reviewers? Krijgen ze een hoofdstuk per mail doorgestuurd, gaan ze aan de gang in Google Docs, krijgen ze toegang tot het samenwerkingsplatform waarin de auteurs werken, bijvoorbeeld in Wikiwijs Maken?
- Op welke facetten van het boek moet er feedback komen? Het peer review formulier van de Open Textbook Library kan dienen als basis voor een peer review formulier.

FASE PUBLICATIE

Laatste checklist

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Met de laatste checklist worden de metadata van het boek verzameld - informatie over het boek. Dit zijn onder meer keywords en een beschrijving van het boek en de auteurs, maar ook de foto voor de kaft. Een papieren versie heeft daarnaast een achterflap nodig.

Checklist voor het verzamelen van metadata

- Verzamel digitale pasfoto's van alle auteurs.
- Verzamel korte beschrijvingen van alle auteurs, door henzelf geschreven. Vermeld in de beschrijvingen in ieder geval de functie en de instelling van de auteurs.
- Maak een korte, prikkelende beschrijving van de inhoud van het boek. Deze beschrijving is straks terug te vinden in zoekplatforms voor open tekstboeken, dus zorg dat de tekst aansprekend is voor de doelgroep en dat duidelijk is wat het boek beoogt.
- Zorg er in het kader van hergebruik voor dat ieder hoofdstuk over een nummer en een beschrijving beschikt.
- Hergebruik is alleen mogelijk als een open tekstboek goed vindbaar is. Daarvoor is er een samenvatting van het boek nodig, metadata en keywords. De ondersteuner kan je hiermee helpen.

Vormgeving

- Overleg over de vormgeving met de universiteitspers en/of de communicatieafdeling. Wellicht is er sprake van een vaste stijl voor boeken van jouw onderwijsinstelling. Een vaste stijl maakt ze direct herkenbaar als publicatie van de instelling.

Toegankelijkheid

- Er bestaat een aantal online platforms waarmee je de toegankelijkheid van een document kunt testen en waarmee je het formaat kunt omzetten.
- [NonVisual Desktop Acces](#) Gratis Windows-software om de toegankelijkheid voor slechtzienden te testen.
- [DAISY Consortium's Pipeline](#) Gratis programma om tekstdocumenten om te zetten in formaten voor slechtzienden.

Alle bestandsformaten opleveren

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Zorg dat het boek beschikbaar is in alle bestandsformaten waarin je het wil uitgeven. Je kunt hiervoor ondersteuning vragen aan de bibliotheek. Sommige publicatieplatforms maken dit proces heel eenvoudig.

Kaft ontwerpen

● → MOGELIJKE ACTIE

Ga met de vormgever van de kaft in gesprek over de inhoud van het boek en eigen ideeën voor vormgeving van de kaft. Denk na over een geschikte coverfoto. De vormgever zal dummy's van de kaft maken waaruit je kunt kiezen. Zie ook [deze handreiking](#) voor het ontwerpen van een kaft.

Studentenfeedback organiseren

● → MOGELIJKE ACTIE

Sommige docenten gebruiken al onderdelen van het open tekstboek in een cursus, nog voordat het manuscript gereed is. Anderen vragen studenten specifiek om feedback op het eerste manuscript. Het is ook mogelijk om een (jaarlijkse) feedbackcyclus te organiseren, waarbij iedere groep studenten een verbeterde versie van het boek krijgt.

Peer review organiseren

● → MOGELIJKE ACTIE

Heb je gekozen voor peer review, dan is dit het moment om het manuscript naar de peer reviewers te sturen. Een coördinator onderhoudt contact met de reviewers, verzamelt de peer reviews en bespreekt ze met de auteurs.

De peer review coördinator bespreekt vooraf met de reviewers:

- Het doel van de review.
- De verwachtingen met betrekking tot de review. Herinner de reviewer eraan dat de review opbouwend moet zijn.
- Hoeveel tijd ze krijgen voor het inleveren van een review. Spreek een deadline af.
- Op welke facetten het boek een review nodig heeft. [Het peer review formulier](#) van de Open Textbook Library kan dienen als basis voor een peer review formulier.

Houd de reviewers na ontvangst van hun feedback op de hoogte van de voortgang van het open tekstboek.

Definitieve editie vaststellen

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Laat de auteurs eventuele studentenfeedback en peer reviews verwerken. Leg de nieuwe versie van het boek voor aan alle auteurs, redacteuren en meelezers. Iedereen akkoord? Dan heb je een definitieve editie.

ISBN & DOI aanvragen

● → MOGELIJKE ACTIE

Net als alle boeken heeft een open tekstboek een *identifier*, zoals een ISBN-nummer (Internationaal Standaard Boeknummer) en een DOI (Digital Object Identifier), een uniek nummer waarmee een digitale publicatie altijd online is terug te vinden. Het aanvragen van een ISBN en een DOI doet de ondersteuner van de bibliotheek.

Koppelen aan printservice

● → MOGELIJKE ACTIE

Wil je het boek laten printen? Zorg dat de ondersteuner van de bibliotheek op tijd contact zoekt met een printservice om aan te kondigen wanneer het boek geprint moet worden. Het printen zelf zal dan maximaal een week in beslag nemen.

Wel of niet printen?

Ieder open tekstboek van de TU Delft staat als digitale versie op het platform en is gratis downloadbaar als PDF. De boeken zijn ook on demand te bestellen. Of dat gebeurt, hangt af van het vak.

'Als het boek interessant kan zijn als toekomstig referentiemateriaal, willen masterstudenten het vaak op papier graag hebben. Bij het open tekstboek over Coastal Dynamics lieten 120 van de 150 studenten het boek tegen betaling printen. Maar we hebben ook een open tekstboek van 14 euro voor een bachelor-vak dat maar door 5-10 procent van de studenten wordt aangeschaft.'

Michiel de Jong, projectmanager en onderzoeker Open Education bij de TU Delft

Publiceren op publicatieplatform

■ → NOODZAKELIJKE ACTIE

Een open tekstboek kun je publiceren op een persoonlijke website, in een institutionele repository of in openbare of gesloten platforms, zoals [edusources](#). Vraag je bibliotheek om het tekstboek op te slaan in repository's.

Afwegingen om te bepalen welk publicatieplatform je kiest, zijn onder meer openheid en bereik. Een publicatieplatform is bepalend is voor de openheid van het tekstboek. Is het boek vanaf het platform alleen downloadbaar of kunnen andere mensen er op het platform mee werken? Bestaat de kans dat boek op het publicatieplatform in de anonimiteit verdwijnt? Op een persoonlijke website valt het tekstboek meer op, maar zul je waarschijnlijk maar een beperkt aantal bezoekers krijgen. Uiteraard hoeft je je niet te beperken tot één publicatieplatform.

Een repository is een digitale opslagplaats, te vergelijken met een online archiefkast. Als een open tekstboek eenmaal voorzien van metadata is opgeslagen in een repository, dan is het via verschillende zoekportalen voor open tekstboeken te vinden. Beperk je vooral niet tot één repository als de doelgroep van het open tekstboek zich op verschillende online plekken ophoudt.

Mogelijke publicatieplatforms en repository's:

[Open Textbook Library](#)

[OER Commons](#)

[MERLOT](#)

Een repository van de eigen instelling of [SURF Sharekit](#)

[Wikiwijs](#)

Het learningmanagementsysteem (LMS) van de instelling

Mogelijke zoekmachines voor open leermaterialen:

[HBO Kennisbank](#)

[edusources](#)

Andersoortige platforms waarop je het open tekstboek kunt aanbieden:

- De persoonlijke website van de auteurs
- De boekwinkel van de instelling

Integratie in de digitale leeromgeving

● → MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Vaak kan een open tekstboek eenvoudig worden geïntegreerd in de digitale leeromgeving (Canvas, Blackboard, et cetera) door de url op te nemen. Vraag eventueel om hulp bij de ondersteuner van de bibliotheek of ICTO-ondersteuner welke mogelijkheden er zijn voor integratie in de dlo.

Communicatiestrategie

● → MOGELIJKE ACTIE

Vind een zo'n groot mogelijk publiek voor het boek. Breng het verschijnen van het boek onder de aandacht bij de mensen voor wie het boek is geschreven, bij collega's en bij vakgenoten. Organiseer een boeklancering.

"Voor de marketing van onze open tekstboeken maken we gebruik van een nieuwsbrief, publicaties op de platforms en interviews, bijvoorbeeld met Kennisnet. De auteurs zelf doen veel aan promotie via hun vakcommunity."

Sylvia Moes, innovatiemanager onderwijs bij de Universiteitsbibliotheek (UB) van de Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam.

Het klaarmaken voor publicatie wordt je grotendeels uit handen genomen door de ondersteuners, maar er zijn ook een aantal onderdelen die je zelf voor je rekening neemt. Als auteur ben je zelf het beste in staat om een publiek te vinden voor je boek. Breng het onder de aandacht bij de mensen voor wie het boek is geschreven, bij collega's en bij vakgenoten. Ga met de projectgroep na waar de vraag naar de informatie die in het open tekstboek staat het hoogst is.

Je hebt mogelijk al eerder contact gezocht met de vakcommunity of beroepsvereniging - nu is het moment om de verschijningsdatum te communiceren. Vergeet ook niet om breder in de instelling bekend te maken dat het open tekstboek verschijnt. De meeste instellingen zijn breder bezig met open leermaterialen, open onderwijs en open science. Dit zijn geschikte invalshoeken aandacht voor het boek te genereren (maar vergeet ook vooral de communicatiekanalen van de eigen faculteit niet).

Boeklancering

Organiseer een boeklancering om de verschijning een feestelijk tintje te geven en breed onder de aandacht te brengen. Zorg dat het de niemand van de bezoekers kan ontgaan waar het boek te vinden is - verspreid tijdens de lancering bijvoorbeeld boekenleggers, ansichtkaarten of folders met de url van het boek.

Persbericht

Het voordeel van werken met een grote projectgroep is dat de leden ieder hun eigen marketingproces op gang kunnen brengen. Stel samen een 'persbericht' op, dat individuele leden kunnen aanvullen met informatie over hun eigen bijdrage aan het boek.

Het persbericht moet antwoord geven op feitelijke vragen: wie, wat, waar, wanneer en hoe? Bovenal moet het duidelijk maken wat het boek uniek maakt.

Sociale media

Stel een aantal korte, nieuwsgierig makende promotieteksten op om te gebruiken op Twitter en LinkedIn. Tag de deelnemende instellingen in je posts. Bedenk een hashtag voor het boek. Vraag de communicatieafdeling van de instelling of van het open science project van de instelling om het open tekstboek op dezelfde manier te promoten. Denk daarnaast aan promotie via blogs (van jezelf, van vakgenoten, van de vakcommunity) en via de communicatiekanalen van de vakcommunity. Zorg dat mensen op je boodschap kunnen reageren. Houd met behulp van notificaties in de gaten of er wordt gereageerd. Zo kun je snel vragen beantwoorden en mensen bedanken die jouw boodschap verder de wereld in helpen. Stel ook een Google Alert in voor vermeldingen van het open tekstboek.

Bedankjes

Vergeet niet om iedereen te bedanken voor hun bijdragen aan het open tekstboek, van meelezers tot studenten die feedback hebben gegeven. Ook bedankjes rondsturen is een vorm van marketing (en gewoon beleefd).

Mailhandtekening

Vermeld in je mailhandtekening dat je schrijver bent van het open tekstboek en voeg een link toe zodra het open tekstboek gereed is. Vermeld ook op je LinkedIn-profiel dat je schrijver bent van het boek.

Post-publicatie feedback verzamelen

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Maak gebruik van de lezers om het boek te verbeteren. Vraag feedback van studenten over het gebruik van het boek bij het vak. Doe dit in ieder geval het eerste jaar dat het in het vak is ingezet.

Vraag gebruikers om een review van het boek. Voeg bijvoorbeeld een feedbackformulier toe aan de publicatie of bied een feedbackmogelijkheid op het publicatieplatform aan. Richt een proces in voor het vragen en verwerken van reviews. Overweeg om korte (video) interviews af te nemen met een aantal gebruikers ter promotie van het open tekstboek. Een andere mogelijkheid is de inzet van sociale/publieke annotatietools voor feedback van een breder publiek.

'Het inzetten van het materiaal in het onderwijs is de beste manier om de community actief te houden, want het dwingt je om het materiaal te blijven herzien. Regelmatig krijgen we feedback van collega's of studenten, of komen we zelf passages tegen die beter kunnen. Het voordeel van online is dat je het meteen kunt aanpassen, maar het betekent wel weer collega's verzoeken om stukken te (her)schrijven, ze achter de broek aan zitten en reviewers vragen om de nieuwe tekst te beoordelen. Het door-ontwikkelen van het materiaal blijft een uitdaging.'

Kees van Gestel, hoogleraar Ecotoxicologie van bodemecosystemen aan de Vrije Universiteit en projectleider van het open tekstboek [Toxicologie](#).

Huidige editie herzien

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Een open tekstboek is een levend document. Kijk eens per jaar of er aanpassingen nodig zijn. Een goed moment is een paar maanden voor de start van een vak waarin het boek wordt gebruikt.

Maak onderscheid tussen een herziening/update, een nieuwe versie en een nieuwe editie. Een update of herziening beperkt zich tot correcties in spelfouten, leestekens of aanpassingen aan links. Een nieuwe versie is een iets uitgebreidere update, waarin bijvoorbeeld een formule is aangepast. Wordt er daadwerkelijk nieuwe content toegevoegd of oude content verwijderd, dan is er sprake van een nieuwe editie.

Versiebeheer

Gebruik de verzamelde feedback om de huidige editie te herzien. Spaar de bewerkingen op en maak af en toe een grote slag. Geef in de versiegeschiedenis aan wat er aan de inhoud is veranderd. Zo hebben lezers desgewenst inzicht in de bewerkingen. Gebruik een kopie van het open tekstboek voor aanpassingen en het vervangen van onderdelen. Bewaar oudere versies in een eigen archief. Sommige platforms bieden versiebeheer aan; het opbouwen van een eigen archief is dan overbodig.

Hergebruik verzamelen

→ NOODZAKELIJKE ACTIE

Bied een feedbackmogelijkheid op het publicatieplatform aan. Elk publicatieplatform houdt zelf gebruikersstatistieken bij, die je kunt inzien.

Het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT is een vierjarig programma van SURF, Vereniging Hogescholen en de VSNU dat inzet op het samenbrengen van initiatieven, kennis en ervaringen en snel en concreet aan de slag gaan met kansen voor het hoger onderwijs. Dit gebeurt in acht verschillende 'zones'. In de versnellingszone Naar digitale (open) leermaterialen werken negen instellingen samen aan thema's rond het gebruik van digitale leermaterialen, zoals het stimuleren van hergebruik, infrastructuur en ondersteuning van het veranderproces.

Meer informatie en onze publicaties vind je op
www.versnellingsplan.nl